

MAGYAR TÖRTÉNELMI
EMLÉKEK

ÉRTEKEZÉSEK

KERESZTESEKBŐL LÁZADÓK

Tanulmányok 1514 Magyarországról

MTA
Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
Történettudományi
Intézet

TARTALOM

Előszó (RÁCZ GYÖRGY).....	7
NÓGRÁDY ÁRPÁD: „Az elakadt fejlődés”	11
A kilenced-tézis, telekpusztásodás és a falunál előnyösebben adózó mezőváros tétele	12
Röviden a kilencedről, néhány adat és Nova mezőváros esete	14
A telekpusztásodás új tézise és egy unikális forrás: Vasvár oppidum bérlői 1472-ben	16
A Kanizsaiak urbáriumpárjai – gyarapodó jobbágyság a középkor végén?	20
C. TÓTH NORBERT: Az 1514. márciusi országgyűlés. Politikatörténeti események Magyarországon a parasztháború kitöréséig	31
Eddigi képünk az 1514. április végéig történt eseményekről	32
Mikorra és hová hívták össze az országgyűlést?	33
Az országgyűlés résztvevői	38
A márciusi országgyűlés	54
Utószó	71
Függelék	73
C. TÓTH NORBERT: Az apátfalvi–nagylaki csata. A kereszties főszereg útja Pesttől Nagylakig	81
A kereszties sereg vezetője	83
A keresztiesek útvonala	85
Az apátfalvi átkelés okai	90
A szemben álló felek létszáma	91
A(z apátfalvi–nagylaki) csata rekonstrukciója	97
NEUMANN TIBOR: Bulgária – Erdély – Temesvár. Szapolyai János és a parasztháború	103
A bulgáriai hadjárat	105
A keresztiesek Erdély kapujában	118
Készülődés az enyedi táborban	126
A szamosfalvi csata	134
Temesvár felé	142
Várad felé	145
A történet vége: Lőrinc pap elfogatása és kivégzése	149
A rekonstrukció rövid foglalata	151

LAKATOS BÁLINT: Hírek Magyarországról. Külföldi értesülések 1514-ben	
a parasztháború eseményeiről	155
A külföldi források csoportosítása	157
Értesülések és események 1514. április–november	179
A röplapoktól a történetírókig: hírből narratíva	208
Függelék	213
VARGA SZABOLCS: Szlavónia 1514-ben	219
A bulla kihirdetése	221
A hadjárat célja	223
A szlavóniai események	227
Kitekintés	231
HORVÁTH RICHÁRD: Legendás várak nyomában.	
Várak a Dózsa-parasztháborúban	235
Egy kis önigazolás	235
Törvénycikk a nemesek várairól	238
Várak és ostromaik a kései középkorban	239
Várak a parasztháborúban	243
Várak és uraik a parasztháború idején	267
MIKÓ GÁBOR: Az 1514. évi Lukács-napi országgyűlés	
törvénykönyvének megszületése. A dekrétum eredeti változata	271
Bevezetés	271
Kiadott források	275
Egy ismeretlen forrás: az országgyűlési dekrétum	
eredeti változata	280
A törvényhozás eseményei az országgyűlés	
zárultát követően	289
Függelék	293
MIKÓ GÁBOR: A parasztság költözési jogának szabályozása II. Ulászló	
király 1514. évi törvénykönyvében. Hamis értelmezések nyomában	319
Kutatástörténeti áttekintés	321
Az országgyűlés forrásainak tanúsága	325
Összegzés	331
PÉTERFI BENCE: Az 1515. évi belső-ausztriai parasztháború	
és magyarországi kapcsolatai	333
Előzmények és lehetséges okok	337
Kísérletek a katonai konfliktus elkerülésére	343
A belháború elkerülhetetlen	348
Magyarok a láthatáron?	353
Függelék	363

Az 1515. évi belső-ausztriai parasztháború és magyarországi kapcsolatai*

„Látható, hogy a parasztok tömege felkel és mozgolódni kezd, gyűléseket tart és végzéseket hoz; egyfelől a nemesek váraira tör, másfelől azonban sérelmeit a császárnál adja elő. Azonban azok a vezető személyiségek, akik a parasztcsoportokat mozgásba hozzák, ide-oda vezetik, és akik a tömeg lelkét alkotják, rejtve maradnak. Hasonlóképpen tisztázatlan az 1515. évi [ti. a belső-ausztriai – P. B.] paraszti megmozdulásoknak a Német- és Magyarországon lejátszódó, hasonló és közel egyidejű mozgalmakkal való kapcsolata.”¹ A kérdéses pontok egy részénél azóta, ahogy azokat Franz Martin Mayer több mint 130 éve papírra vetette, jobban látunk, viszont a krajnai parasztmozgalmak külföldi kapcsolatai – amennyiben valóban voltak ilyenek – mind a mai napig feltáratlanok. Szorgos történészek (elsősorban Mayer) már a 19. században össze-szedték az 1515. évi megmozdulásokkal kapcsolatos forrásanyagot (Graz, Klagenfurt, Laibach/Ljubljana²), és egyúttal értékelésüket is megkísérelték. Hiába telt el annyi esztendő e munkák megjelenése óta, senki sem jutott sokkal „előrébb”: még mindig a korábbi „klasszikusok”, Mayer mellett August

* A szerző az MTA BTK Történettudományi Intézetének fiatal kutatója (tudományos segédmunkatársa), az MTA BTK Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport (LP2015-4/2015) tagja. – Köszönöm Lakatos Bálintnak a tanulmányhoz fűzött ötleteit. Münchenben a Balassi Intézet 2014. évi Klebelsberg Kunó-ösztöndíjának jóvoltából, Bécsben, Berlinben, Nürnbergben pedig az OTKA K 105916. sz. projektjének támogatásával kutathattam.

1 „Man sieht die Massen der Bauern sich erheben und in Bewegung setzen, Versammlungen abhalten und Beschlüsse fassen, einerseits die Schlösser der Adelligen überfallen, andererseits beim Kaiser ihre Beschwerde vorbringen. Aber die leitenden Persönlichkeiten, welche diese Bauernhaufen in Bewegung setzen, dahin und dorthin dirigieren, welche die Seelen dieser Massen bilden, bleiben im Verborgenen. Ebenso bleibt auch der Zusammenhang der Bauernbewegung vom Jahre 1515 mit ähnlichen und fast gleichzeitigen Bewegungen in Deutschland und Ungarn unaufgeklärt.” (Franz Martin Mayer: Der innerösterreichische Bauernkrieg des Jahres 1515, nach älteren und neuen Quellen dargestellt. Archiv für österreichische Geschichte 65. [1883–1884] 59. – Ez utóbbi közlemény legfontosabb forrásainak döntő többsége hozzáférhetővé vált azzal, hogy a krajnai rendiség legkorábbi dokumentumait közzétették: Deželnozbornski spisi kranjskih stanov. I–II. Szerk. Marija Verbič. Ljubljana 1980–1986. [Publikacije Arhiva Socialistične republike Slovenije. Viri 1–2.]

2 A mai Szlovénia területére eső helyneveket, jöllehet a 15–16. század fordulóján kisebb részt lakták német ajkúak, a német nevükön nevezem, első említésük után azonban megadom a mai szlovén nevüket is a jobb azonosíthatóság kedvéért.

Dimitz Krajna történetét³ érdemes felidézni annak, aki az 1515-ben lezajlott eseményekre kíváncsi.⁴

Az Osztrák–Magyar Monarchiában született történészek kihaltával az utódállam Ausztria kutatói között nem tart(ott) számot e sajátos esemény „nagyobb” érdeklődésre. Ennek a látszólagos túlrtságon kívül nyilván az lehet az oka, hogy a történeti vizsgálódás fókusza ott is elsősorban a mai országhatárokon belül eső területre szorult. A legkomolyabb mértékben ugyanis Krajnát érintette a parasztháború. A mai Stájerország területét szinte teljességgel elkerülte a pusztítás, főként a déli, jelenleg Szlovéniához tartozó részében váltak jelentőssé a megmozdulások. Igaz, a továbbra is történeti határokhoz ragaszkodó stájer helytörténeti irodalom nem negligálta teljes mértékben a parasztfelkelést. A karintiai helytörténetírás sem feledkezett meg az 1515-ös eseményekről, igaz, alig valamit tudunk az ottani történésekről. Köszönhető ez részben annak, hogy itt számolták fel a felkeléssel sújtott belső-ausztriai tartományok közül először a fegyveres paraszti ellenállást.⁵ Sokkal nagyobb népszerűségnek örvendett a parasztmozgalom az új délszláv államban helyet kapó szlovén történettudományban. Ez már csak azért is így történt, mivel a főként paraszti tömeg, amely a *stara pravda* (régí jogok) megtartását követelte, biztosan valamiféle szlovén nyelvjárást beszélt. E mozgalmat éppen ezért a német nyelvű szakirodalomban a *windischer Bauernaufstand* kifejezéssel szokás illetni. Mindazonáltal nem ritka, hogy – például szlovén kutatók – az első szlovén parasztfelkelésként beszélnek az 1515. évi eseményekről.⁶

3 *August Dimitz: Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813. I–IV. Laibach, 1874–1876. II. 20–32.*

4 Kimerítően ír a paraszti mozgalmak problémakörének középkori és újkori fejezeteiről, valamint a korábbi szlovén és német nyelvű szakirodalmat összefoglalja: *Bogo Grafenauer: Kmečki upori na Slovenskem. Ljubljana, 1962. 1515-re kifejezetten: uo. 90–166. (túlnyomórészt Franz Friedrich Mayer, August Dimitz, Johann Weichard von Valvasor munkái nyomán.)* Egy a stájerországi parasztságról megjelent katalógus is érinti a kérdést 13 kiállítási tétel formájában: *Der steirische Bauer. Leistung und schicksal von der Steinzeit bis zur gegenwart. Eine Dokumentation. Industriehalle Graz, 11. Juni – 4. September 1966. [Hrsg. Fritz Posch] Graz, 1966. (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs 4.) 129–134.*

5 Témánk szempontjából (kevésbé a releváns osztrák szakirodalom, hanem sokkal inkább a felvetett szempontok miatt) különösen fontos, friss szemléletű összefoglalás: *Martin Scheutz: Ein tosendes Meer der Unruhe? Konflikte der Untertanen mit der Obrigkeit in Ostösterreich und angrenzenden Regionen vom Spätmittelalter bis zum Ende der Frühen Neuzeit. In: Stimme der ewigen Verlierer? Aufstände, Revolten und Revolutionen in den österreichischen Ländern (ca. 1450–1815). Vorträge der Jahrestagung des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung (Wien, 18.–20. Mai 2011). Szerk. Peter Rauscher–Martin Scheutz. Wien–München, 2013. (Veröffentlichungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 61.) 67–118. Ezzel szemben csak a korábbi szakirodalom szigorúan karintiai nézőpontú összefoglalása: *Thomas Zeloth: Soziale Krisen an der Wende zur Neuzeit. Die Aufstände des „gemeinen Mannes“ 1478, 1515 und 1525 in Kärnten. In: Glaubwürdig bleiben. 500 Jahre protestantisches Abenteuer. Wissenschaftlicher Begleitband zur Kärntner Landesausstellung 2011 in Friesach. Szerk. Wilhelm Wadl. Klagenfurt, 2011. (Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 101.) 43–54.**

6 Itt szeretném hangsúlyozni, hogy a kérdés szlovén szakirodalmát (amelyet lehetőségeim szerint minél jobban igyekeztem feltárni) és annak kritikai áttekintését a sorok írójának nem megfelelő

Talán mondani sem kell, hogy a középkori Magyar Királyság kutatói területi érintettség híján nem érezték magukat kompetensnek e témában, noha az 1514. évi Dózsa-féle mozgalom és az egy évvel később Belső-Ausztriában (Krajna, Karintia, Stájerország)⁷ fellángoló harcok között éppenséggel nem lenne légből kapott valamiféle kapcsolatot feltételezni. Akár úgy, hogy az 1514. évi magyarországi események a belső-ausztriai paraszti elégedetlenséget szították, akár úgy – nem kizárva a két tényező kapcsolatát –, hogy az 1515. évi krajnai–karintiai–stájerországi történések nem álltak meg az országhatárnál, hanem visszajutottak a magyarországi közegbe. Az ilyesfajta megmozdulások határon átívelő jellege korántsem példa nélküli: elég legyen csak a nagy, 1572–1573. évi Gubecz Máté-féle parasztfelkelésre gondolni.⁸ Jelen tanulmány elkészítésének szándéka ennek az ötletnek köszönhetően született meg,⁹ a megvalósításban pedig egy nem várt felfedezés, egy, az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött, a szlovén és osztrák kutatás számára egyaránt ismeretlen kézirat segített sokat. Igaz, kevésbé abba az irányba nyíltak meg így távlatok, amelyet az iménti, némileg elméletieskedő felvetéssel előre rajzoltam volna magamnak, mivel ott – ahogy azt lejjebb látni fogjuk – nem sok biztos pontra találhatunk.

Ha a magyar szakirodalomban valamit fellelhetünk az 1515. évi, Belső-Ausztriában lezajlott eseményekről, az Molitoris Károlynak köszönhető,¹⁰ aki az OSZK-s kéziratot elsőként ismertette. Alapos, ám nem túl hosszú munkája teljességgel feledésbe ment. Összefoglalásban sem Molitoris alapján, sem a 19–20. századi szakirodalom nyomán nem térnek ki az 1515. évi eseményekre Barta Gábor és Fekete Nagy Antal.¹¹ Igaz, nemcsak ezt, hanem más, korabeli európai paraszti vagy nem paraszti mozgalmat is hiába keresünk kötetükben. Ez már csak amiatt is érthetetlen, mivel a 16. század második és harmadik évtizedéből számos, nagy hullámokat vető megmozdulásról tudunk.¹² Gondoljunk csak az 1514. évi, igaz, kevésbé a parasztság, mint inkább

nyelvtudása miatt nem itt találja az olvasó. Összefoglalóan a kérdést lásd még (Bogo Grafenauer említett munkáján túl): *Jože Koropec*: Der innerösterreichische Bauernkrieg im Jahre 1515 – der erste slowenische Bauernkrieg – der erste slowenische Bauernaustand. In: Burgenland in seiner pannonischen Umwelt. Festgabe für August Ernst. Eisenstadt 1984. (Burgenländische Forschungen, Sonderband 7.) 228–241., illetve *Vasko Simoniti*: Slovenski kmečki upor 1515. In: Enciklopedija Slovenije. Főszerk. Marjan Javornik. I–XVI. Ljubljana, 1987–2002. XI. 45–46.

7 Nincs tudomásom arról, hogy a szintén Belső-Ausztriához (*Innerösterreich*) számított Adriamenti Habsburg-területeken bármiféle nagyobb megmozdulás lett volna.

8 Vö. *Nataša Štefanec*: Soziale Unruhen im Königreich Dalmatien, Kroatien und Slawonien (16.–18. Jahrhundert). In: *Stimme der ewigen Verlierer 177–200*.

9 Tringli Istvánnak ezúton is köszönöm, hogy megosztotta velem ötletét.

10 *Molitoris Károly*: A belső-ausztriai parasztháború 1515-ben, a Magyar Nemzeti Múzeumnak egy kiadatlan kézírata[!] s egyéb források alapján. Kolozsvár, 1911. (Értekezések a kolozsvári M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem közép- és újkori történelmi szemináriumából.)

11 *Barta Gábor–Fekete Nagy Antal*: Parasztháború 1514-ben. Bp., 1973.

12 Vö. *Peter Blickle*: Unruhen in der ständischen Gesellschaft 1300–1800. München, 2012. (jav. bőv.) (Enzyklopädie deutscher Geschichte 1.).

városi polgárok által támogatott „Szegény Konrád”-féle felkelésre (Württemberg). De ugyanúgy eszünkbe juthat az alig egy évtizeddel később, 1525–1526-ban a délnémet területeket megrengető, nyomokban az Osztrák Főhercegség, Stájerország, Karintia területére elerő nagy német parasztháború is. Bartáékkal ellentétben éppen a nemzeti romantikus történetírás jegyében alkotó Márki Sándor volt az, aki egyáltalán nem ódzkodott az áttekintéstől, úgyhogy az 1515. évi belső-ausztriai történésekről is szólt röviden. Voltaképpen csak arra szorítkozott, hogy az események megtörténtét jelezze. Nyilván ez összefüggésben állt azzal, hogy időközben Molitoris Károly, aki vélhetően nem volt más, mint Márki kolozsvári tanítványa, feldolgozta a mondott kéziratot kötet.¹³ Vázlatosan olvashatunk témánkról még Hermann Zsuzsannának az 1515. évi királytalálkozót és annak hátterét feltáró munkájában. Részletvizsgálatokra azonban ő sem vállalkozott.¹⁴

A mind Márki, mind a Hermann által hivatkozott materiából azonban – kombinálva ezeket Molitoris és mások eredményeivel, illetve az említett kézirat figyelmen kívül hagyott részleteivel – véleményem szerint többet ki lehet hozni, még ha a végeredmény a középkor-kutatói elvárásokhoz képest is sovány. Az alábbiakban egyrészt a mozgalomnak már a főként Mayer által kibontott főbb vonalait – az általa is használt, időközben kiadott krajnai forrásanyagot beszélgetve – ismertetem. A Mayernél, illetve az őt követő történészek többségénél bizonyos adatok hiányoznak vagy rosszul szerepelnek (pl. Georg von Thurn meggyilkolásának körülményei¹⁵). Sok teret szenteltem a mozgalom genezisének, részben azért, hogy a Dózsa-féle mozgalommal összehasonlíthassuk, részben azért, mivel a krajnai rendek retorikájában visszatérő elem az egy évvel korábbi magyarországi eseményekre való hivatkozás. A felfedezett másolati kötet emellett még a hadszervezésbe enged jobb bepillantást, valamint arra is lehetőséget teremt, hogy korábbi kutatás által nagyon vázlatosan tárgyalt, lehetséges magyar kapcsolatoknak eredjek a nyomába. A konfliktus lezárulása után következő rendezési kísérletek részletes ismertetését mellőztem, mivel nem tudtam volna új forrást bevonni, viszont a szlovén szakirodalom ismeretének hiánya és nehéz hozzáférhetősége jobban kiüt-

13 *Márki Sándor*: A magyar parasztháború 1514-ben. [Harmadik közlemény.] Hadtörténelmi Közlemények ÚF 15. (1914) 570–571. – Márki a Dózsa Györgyről írt nagy összefoglalásában (Dósa György 1470–1514. Bp. 1913. [Magyar történelmi életrajzok 59.]) több oldalt szentel a Magyar Királyságon kívül fellángoló parasztfelkelések ismertetésének, de azok közül sajátos módon hiányzik az 1478. évi karintiai, valamint a jelen tanulmány tárgyát képező, 1515. évi parasztmozgalom.

14 *Hermann Zsuzsanna*: Az 1515. évi Habsburg–Jagelló szerződés. Adalék a Habsburgok magyarországi uralmának történetéhez. Bp., 1961. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. Új sorozat 21.) 22–23.

15 Az ezzel kapcsolatos óvatos fogalmazásmód azzal indokolható, hogy csak kéziratom elkészülte után tudtam hozzájutni Roland Schaffer témába vágó tanulmányához (Georg Freiherr von Thurn [+1512]. Adler. Zeitschrift für Genealogie und Heraldik 12. [1980–1982] 379–385.), akinek következtetései sok tekintetben egybevágóak a tőle függetlenül megtalált forrásokon alapuló saját megfigyeléseimmel.

között volna, illetve szét is feszítette volna a tanulmányt. Mindez – ha áttételesen is, de reményeim szerint – az 1514. évi magyarországi események értékeléséhez, nem utolsósorban pedig a Jagelló–Habsburg „jó szomszédság” történetéhez nyújthat további szempontokat.

Előzmények és lehetséges okok

Az 1515. évet megelőzően nem egészen négy évtizeddel már biztos tudomásunk van hasonló történésekről. 1478-ban nagyobb számban Karintia, kisebb részben pedig – talán valamennyire a karintiaiakat megelőzve¹⁶ – Stájerország területén (Enns-völgy) fogtak fegyvert a parasztok.¹⁷ Ezek oka részben biztosan az volt, hogy az 1470-es évektől a magyar-osztrák végvidéktől több száz kilométerre nyugatra található tartományokban nemegyszer feltűntek az oszmán csapatok és nagy pusztítást vittek véghez. A korszak történészei e tényező mellett ugyanúgy hangsúlyozzák, hogy a földesúrnak és a tartománynak fizetendő paraszti terhek növekedtek, és ez végül – érvelésük szerint – az elégedetlenkedőket cselekvésre sarkallta. A felső-stájerországi mozgolódások fennmaradt „programja” egyértelműen a sok pusztítást okozó oszmánok ellen szólít fegyverbe, nem említi a földesurakkal szembeni sérelmeket.¹⁸ Érdekes ugyanakkor a karintiai eseményeket elbeszélő kortárs karintiai történétíró, Jakob Unrest tudósítása. Ő egyértelműen a földesúri szolgáltatások megtagadására, illetve az „ellenállók” közül néhányuk fogságba vetése nyomán kibontakozó elégedetlenségre vezeti vissza a mozgalmat. Elmondása szerint a kezdetben mintegy negyven parasztnak egy bizonyos Peter Wunderlich állt az élére. Számuk „rövid időn belül [úgy] megnőtt, mint egy kis patak egy nagy felhőszakadástól”.¹⁹ Hamarosan az a pletyka kezdett el terjedni róluk – így a karintiai történétíró –, hogy „a hűtlen svájciak szokásai szerint akartak élni. E hitvány tervüket pedig azzal a látszattal palástolták, hogy egyedül a

16 A stájerországi megmozdulások keltezését illetően nincsen egységes álláspont. Míg Gerhard Pferschy hol 1477, hol 1477–1478 mellett tört lándzsát (*Gerhard Pferschy: Die Bauernaufstände*. In: *Der steirische Bauer 126.*, 128–129.), addig Roland Schäffer egyértelműen 1477-es dátumot ír (*Roland Schäffer: Der obersteirische Bauern- und Knappenaufstand und der Überfall auf Schladming 1525*. Wien, 1989. [Militärhistorische Schriftenreihe 62.] 3.). Másutt viszont az 1478. évet találjuk dátumként – épp úgy, mint a karintiai parasztfelkelés esetében. Véleményem szerint a szerény forrásadottságok miatt nem tudunk e kérdésben biztosan állást foglalni.

17 *Bogo Grafenauer: Koroški kmečki upor*. In: *Enciklopedija Slovenije V.* 287–288., illetve jóval részletesebben: *Uő: Kmečki upor 75–89*.

18 „Item von erst, das sew sich wellen wern der Turgken mit leib und guet.” (*F[rantz Martin] Mayer–Ferdinand Bischoff: Kleinere Mittheilungen zur Geschichte der Bauernunruhen in Steiermark. Beiträge zur Kunde steiermärkischen Geschichtsquellen 14.* [1877] 118.)

19 „wann derselb pundt wuechs in kuertz als ain klains wasser von ainem grossen wolckhenpruch” (*Jakob Unrest: Österreichische Chronik*. Szerk. Karl Grossmann. Weimar, 1957. [Monumenta Germaniae historica, Scriptores rerum Germanicarum, Nova series 11.] 92. [89. fej.]

törökök ellen akarnak szövetséget alakítani; amit az emberek a saját szavaiknak és tetteiknek véltek, az tehát nem az volt”.²⁰ Sőt Unrest egyenesen arról számol be, igazi szándékaikat eszük ágában sem volt nyilvánosságra hozni, ami adott esetben nem egy igaz ember halálával járt volna. A mozgalom bukása után állítólag olyan, nyilván a vallatók fülének kedves információk hangoztak el az elfogott vezetőktől, miszerint a nemesek és egyháziak teljes elűzését tűzték ki célul. Magának a szövetségnek nem pusztán katonai funkciót szántak volna: belépési díjat is szedtek, és a fennmaradt felső-stájerországi program(tervezet) számos ponton egy meglehetősen zárt társaságot sejtet, amely egyházi ügyekbe is beleszólt volna (pl. keresztelés, áldozás). A stájerországiak statútumait állítólag a karintiaiak – nyilván a maguk számára – el is hozták, azonban kérdés, hogy ezt ők vagy akár a stájerok milyen módon vitték volna át a mindennapok gyakorlatába. Sok idő nem adatott meg nekik, a mozgalom nem tudta kiforrni magát. 1478 nyarán egy újabb portya során Goggaunál (Kokovo) a parasztszereplőket, amelynek nagy része életét féltve a csatát megelőző éjszakán elszelelt, az oszmánok könnyűszerrel legyőzték.²¹

Van, aki szerint – a szakirodalomban általánosan elfogadott vélekedéssel szemben – valójában 1515-ben is Karintiából indult ki a parasztszereplők mozgalma, és csak ezután ért el Krajnába, ahol végül teljesen elharapódzott.²² Forrásainkból, amely Karintia esetében mind Stájerországnál, mind Krajnánál szűkösebb számban állnak rendelkezésre, ilyesfajta forráskönyv nehezen állítható össze. Igaz, találni olyan parancslevelet, amely az események szülőhazájának Krajnát és Karintiát tekinti.²³ Egy május végi ferrarai követbeszámoló és két magánlevél egyértelműen karintiai parasztfelkelésről beszél, jóllehet ez időben már biztosan mind a három tartományban teret nyert az erőszak.²⁴ Sze-

20 „Es was auch die gemayn sag, sy wolten sich nach der trewlosen Sweytzer gewonhayten halten. Soliches valsches funemen bedeckten sich mit dem scheyn, sy wolten ainen pundt machen allaynn uber die Turcken, das man darnach an irenn aygen worten und werckhen gemerckt hat, das dem nicht also gewessen ist” (Uo. 93. [90. fej.]

21 A karintiai parasztság 15. századi helyzetének összefoglalása, az események kapcsán Unrest kivonatolása: *Claudia Fräss-Ehrfeld: Geschichte Kärntens. I–II. Klagenfurt, 1984–1994. I. 601–610.*

22 *Konrad von Moltke: Sigmund von Dietrichstein. Die Anfänge ständischer Institutionen und das Eindringen des Protestantismus in die Steiermark zur Zeit Maximilians I. und Ferdinands I. (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 29.) Göttingen, 1970. 155–156.*

23 „So sein doch bisher das lannd Crain irer emporung auf kayserlicher maiestet bevelh gestillt, in hofnung, Kernndten soll auch gestillt werden, die anfang und principal seindt” – Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár [a továbbiakban: OSZKK] Cod. Germ. 66, fol. 12r. Itt jegyzem meg, hogy az alábbiakban idézett, általam átírt forrásszövegeknél mindenféle melléklelet (így például a „köröcskéket”) mellőztem, a rövidítéseket jelöletlenül feloldottam. A 'Maiestät' szó helyett a szövegbe jobban illő, archaikus 'maiestet' formát használtam.

24 A ferrarai hercegnek küldött jelentést, Vajai Ferenc, valamint Verbőci István levelét lentebb idézem. Ez az értesülés a későbbiekben is hatott, például az augusburgi Wilhelm Rem Cronica newer geschichten című, az 1512 és 1527 közötti időszakot felölelő munkájára („die Windischen paueren bei 15^M starck waren zogen in Kernten wider etlich edelleut, darunder sie sasen” – *Die Chroniken der schwäbischen Städte: Augsburg. I–IX. Szerk. Karl Hegel et al.*

mély szerint ezzel kapcsolatban azt sem tartom elképzelhetetlennek, hogy a belső-ausztriai topográfiában, még ha alapfogalmakról is volt szó, összekeveredtek a külföldi kortársak: azaz a Krajna/*Carniola* alakot felcserélték véletlenül a szomszédos tartomány, Karintia némileg hasonlóan csengő nevével, ahogy ez például az 1514. évi 54. törvénycikkből is látszik. Itt a Magyar Királyságnak többek között Karintiával közös határainak rendezéséről esik szó.²⁵

De visszatérve a belső-ausztriai felkelés „szülőhazájára”, „szülőhazáira”: ha ez ügyben nem is tudunk állást foglalni, azt biztosan megállapíthatjuk, hogy részben biztosan hasonló jelenségek húzódtak az 1478. és 1515. évi események mögött. Az utóbbinál, igaz, az oszmán veszély vagy pusztítás okozta félelem nem érzékelhető. Az 1515-ös parasztháború „konkrét okait”²⁶ illetően a parasztlakosok nem túl nagyszámú panaszirata nyújthat felvilágosítást. Persze így meglehetősen egyoldalú képet nyerünk, hiszen a másik oldal érveit, indokait egyáltalán nem ismerjük, amelyre csak kivételes esetben, így például a lejjebb még említett halbenraini esetben nyílhat mód. A Franz Martin Mayer által már ismertetett, a legkorábban 1515. március legvégén rögzített wocheini (bohinji) sérelmek helyett magam csak a parasztlakosok és a császári biztosok között a stájerországi Gonobitzban (Slovenske Konjice) 1515. május végén lezajlott tárgyalás iratára szeretnék csak utalni, mivel alapvetően ugyanolyan elemeket találunk mind a kettőben. Különösen sérelmesnek tartották a császárnak fizetendő adót, amit évente kétszer vagy háromszor is behajtottak anélkül, hogy bármiféle császári parancslevelet mutattak volna. Kétkedtek, hogy egyáltalán minden pénz a császár kincstárába folyik be. Sokallták ezenkívül a robotot, amellyel „gyakran annyi nyugtot sem hagytak, hogy az ételünket megegyük, mindig csak a munkára hajtottak, ezáltal pedig a mi és ő császári felsége telkeit és parcelláit a rengeteg munkánk miatt fel fogjuk hagyni”.²⁷ További gondot okozott, ha „egyikünk meghal és halállal távozik, akkor az uraság megjelenik, a házunkra tör, marhát, gabonát, húst vagy amit talál, elvisz.” Az efféle önkények után sorban ott találjuk a különféle megváltozott földesúri szolgáltatásokat (bor- és gabonajáradék, új vámok felállítása, halászat, vadászat), amelyek – ahogy több-

Leipzig–Stuttgart–Gotha, 1865–1929. [Die Chroniken der deutschen Städte von 14. bis 16. Jahrhundert 4., 5., 22., 23., 25., 29., 32–34.] V. 33. 11–13. sorok.)

25 Magyar törvénytár. Corpus Iuris Hungarici, Szerk. Márkus Dezső et al. I–XLVIII. Bp., 1896–1949. I. 730–731.

26 Amennyiben persze ilyesmi – legyen bárhány panasziratunk a parasztfelkelést megelőző időszakból – kibogozható és nem több visszavetítésnél. Vö. Martin Scheutz igen tanulságos megjegyzéseit: *M. Scheutz*: Ein tosendes Meer 82–98. A Scheutz által felsorolt és röviden elemzett szempontok közül („Der Reibebaum des ‘tyrannischen’ Grundherrn”, „Konflikte um Steuern”, „Konflikte um grundherrschaftliche Abgabe”, „Jagdkonflikte”, „Streiks und Arbeitskonflikte”, „Der Krieg als Auslöser”, „Der Faktor Konfession”) a felekezeti szempont egyértelműen kiesik, viszont, ahogy látni fogjuk, a mozgalom bizonyos helyzetekben teljesen vallási színezetűnek tűnik, azzá válhatott.

27 „man unss oft nit so vil rue ässen, nur wider auf dy arbait geiagt, dardurch unser und euer khayserliche Maiestat huben und gründt verodt werden durch versaimnuss unser selber arbayt” (*F. M. Mayer–F. Bischoff*: Kleinere Mittheilungen 120.).

ször is előkerült a panasziratban – új keletűek (*wider alte herkhumen*) voltak és megnövekedett költségeket okoztak a parasztnak.²⁸ A történeti kutatás által egyöntetűen 1515-höz kötött – bár megjegyzem, mindenféle évszámot vagy nyomdanevet nélkülöző – nyomtatvány, az „Ain neues lied von den kraynnerischen bauren” (Új dal a krajnai parasztról) szintén említi a régi jogokat. Külön érdekessége és fontossága e munkának, hogy a jelszavakat – a történelemben első ízben nyomtatott formában – a parasztság többsége által beszélt vend/szlovén nyelvjárásban rögzítették. A szegény nép (*woga gmaina*) a régi jogok (*stara pravda*) érdekében együtt (*leukhup*) léptek fel.²⁹ Mindez, a másnyelvűség, a kommunikációs zavar részben szintén a problémák forrását jelenthette. 1515 áprilisában a krajnai (Bischoflack/Škofja Loka) uradalma miatt szintén érintett Fülöp freisingi püspök az ottani paraszttal folytatott levelezésében ígéretet tett arra, hogy „vendül” tudó embert küld hozzájuk.³⁰ Másfél évtizeddel később, 1529 szeptemberében a freisingi püspöknek a bischoflacki *pflögere*,³¹ Leonhard von Siegersdorf saját hiányosságai miatt ekként szabadkozott: „az, hogy a vend nyelvet nem használtam és nem vagyok gyakorlott benne, illetve az, hogy más nyelven kell tárgyalnom, és ezen okot csak most jeleztem a levelemben Önnek, ahogy ő császári felségének sem mondtam el vagy jeleztem, nagy sietés közepette történt”. Amiért – sűrű bocsánatkérések közepette – Siegersdorf ígérte, hogy Szent György napig tolmácsokat és más derék embereket vesz fel.³²

28 „wan unser ainer stirbt und mit tod abget, so ist unser herschaft da und greift unns in unser heuser, nemen vich, trayd, fleysch und was sy vinden” (Uo. 120–121.) – További példákat hoz: F. M. Mayer: Der innerösterreichische 59–66. – A tudomásom szerinti legkorábbi, konkrét sérelmeket elősoroló panaszlevél a wocheinieké (Krajna) 1515. március végéről: Franz [Martin] Mayer: Materialien und kritische Bemerkungen zur Geschichte der ersten Bauernunruhen in Steiermark und den angrenzenden Ländern. Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen 13. (1876) 15–18., illetve *Uő*: Das Bauernkrieg 75–77.

29 Közlése: Jože Koropec: Maribor in največji slovenski kmečki upori. Časopis za zgodovino in narodopisje 54. [ÚF 19.] (1983) 1–2. 86–88. – Megjelent még: Quellen zur Geschichte des Bauernkrieges. Szerk. Günther Franz. München 1963. (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte der Neuzeit 2.) 56–57. 10. sz. A VD 16 (Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts) projekt online adatbázisa nem ismeri. A dolgozat készítése idején a ljubljana Nemzeti és Egyetemi Könyvtár példánya (Narodna in univerzitetna knjižnica, R II 41185) a könyvtár saját, online elérhető, digitális adattárban szabadon hozzáférhető volt (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-AGK4FFEE>).

30 Bayerisches Hauptstaatsarchiv, München, Hochstift Freising, Hochstiftsliteralien [a továbbiakban: BHStA HL Freising] 3, Rep. 53, Fasz. 42, Nr. 2, fol. 15r–v.

31 A freisingi püspök bischoflacki *pflögere* irányíthatta ténylegesen az uradalmat. Talán legjobban a magyar várnagynak feleltethető meg. Vö. Matjaž Bizjak: Entwicklung, Verwaltung und Geschäftsführung des Freisinger und Brixner Besitzes in Krain im Mittelalter. In: Blaznikov zbornik. In memoriam Pavle Blaznik. Szerk. Matjaž Bizjak. Ljubljana–Škofja Loka, 2005. (Zbirka Loški razgledi, Doneski 11.) 125–140. A szó jelentéséhez vö. Deutsches Rechtswörterbuch. Wörterbuch der älteren deutschen Rechtssprache. I–XII. Szerk. Richard Schröder et al. Weimar, 1932–2013. X. 928–932.

32 „Das ich die windisch sprach nit geprauchet und erfaren bin, das ich albeg durch ander zungen handll muess, das ich aber solich ursach in erst gethanen mein schreiben, so ich K. F. G.

A szakirodalomban szívesen idézik Franz Martin Mayer nyomán azt az esetet, amely – mintegy utolsó cseppként a pohárban – 1515-ben lángba borította volna Krajnát és vidékét. Egy bizonyos Georg von Thurn (olaszosan Giorgio della Thorre³³) visszaéléseiről van szó. Akciói a krajnai rendek szemét is jócskán csíphették. Egy datálatlan, Mayer szerint 1515 februárjára, Roland Schäffer meggyőző érvelése szerint azonban sokkal inkább 1512 februárjára³⁴ keltezhető panaszukban nemcsak arról számolnak be, hogy Thurn birtokain és az azon fekvő településeken beszedett adót tulajdonképpen megtartotta saját maga számára, hanem arról is, miként lépett fel erőszakkal a szomszéd birtokosokkal szemben. Sőt egyszer három, közvetlenül császári kezelésben lévő falvat teljesen feldúlt, kirabolgatott, a marhákat elhajtatta, a lakosokat magyar földre űzte, a neki ellenállókat elfogatta, és váltságdíj fejében engedte csak őket szabadon. Ugyanezt visszhangozzák Michael Preinperger császári vámszedő szintén dátum nélküli panaszai is.³⁵ Tegyük hozzá: Thurn vámokkal kapcsolatos visszaéléseit vagy például azt, hogy a gottschei (kočevjei) uradalmában nem engedte az erdőt ingyen használni, pénzt szedett érte, ami „egy újítás és nem régi keletű [szokás]”, a krajnai rendek 1510 óta rendszeresen elpanaszolták Miksa császárnak.³⁶ Thurnt előbb vagy utóbb utolérte a végzete: gottschei uradalmában az ottani *pflieger*ével együtt parasztjai ölték meg. A krajnai rendek 1515 augusztusában egyenesen azt állították: „általuk [ti. a Thurnnal végző parasztok révén] ke-

than nit eingeleiht und anzaigt hab, ist in der grossen eyll beschechen [...]. Aber diser zeÿtt biss auff Georgi wil ich mit thulmetschn und andern tapffern personenn und mich eins merern gesten versehen [...]” (BHStA HL Freising 4, Fasz. 41, Nr. 211, fol. 49r.).

33 R. Schäffer: Georg Freiherr, illetve személyére összefoglaló jelleggel legújabbban: *Gregor Matthias Metzig*: Kommunikation und Konfrontation. Diplomatie und Gesandtschaftswesen Kaiser Maximilians I. (1486–1519). Phil.-Diss. Berlin, 2013. 311–314.

34 Franz Martin Mayer egy korábbi tanulmányában (*F. M. Mayer*: Materialien 7.) említ egy olyan grazi tartományi gyűlést, ahol a parasztok panaszai elhangzottak, de azt minden további nélkül 1512-re datálja (úgy sejttem, hogy előbb 1512-re, majd 1515-re keltezte ugyanazt a dokumentumot). A stájerországi viszonyokat behatóan ismerő Hermann Wiesflecker nem vonja kétségbe az 1515. február 2-i, a Krajna, Karintia és Stájerország számára tartandó összevont/általános tartományi gyűlés létét. *Hermann Wiesflecker*: Kaiser Maximilian I. Das Reich, Österreich und Europa an der Wende zur Neuzeit. I–V. Wien–München, 1971–1986. IV. 301. Sőt a krajnai rendi emlékek legújabb kiadása is (Deželnozborski I. 122–126. 98. sz.) – minden további dilemma nélkül – 1515. február 2-ra teszi a tartományi gyűlést. Roland Schäffer (Georg Freiherr 383.) egyértelműen 1512 februárja mellett foglal állást 1515 februárja helyett arra alapozva, miszerint a keltezetlen iratban szereplő személyek közül legalább hárman az utóbbi időpontban Graztól távol voltak. Ugyanakkor biztosan 1512-re tehető tartománygyűlési iratok tartalmi egyezést is mutatnak bizonyos pontoknál keltezetlen darabunkkal. De további érvek is elősorolhatók (így pl. Thurn bizonyíthatóan 1515-öt megelőző halála), miként lejjebb azt látni fogjuk.

35 *F. M. Mayer*: Der innerösterreichische 72–73., 125–126. Michael Preinperger panaszai kiadva: Deželnozborski I. 121. 97. sz.

36 „das ein newerung und wider alts herkommen ist” (Deželnozborski I. 33. 28. sz., a későbbi panaszokat lásd *uo. passim*.)

letkezett a tartományban az első felkelés”.³⁷ Mindezt rögtön az 1515-ös évhez kapcsolnánk. Krajnában azonban 1515-öt megelőzően több, kisebb volumenű, ám ismeretlen célú paraszti gyűlésről hallunk, például 1512-ből és 1514-ből.³⁸ 1514 novemberében a krajnai rendek a Laibachban tartózkodó császári biztosoknak arról írtak, hogy a reifniti (ribnicai), gottscheei (kočevjei), gallenbergi (gamberki), billichgrazi (Polhov Gradec-i) uradalokban a császár által kivetett adók miatt elégedetlenek a parasztlak. Mivel pedig mindaddig hosszú időn át nem büntették meg őket, „sokakkal szokatlanul erőszakos dolgot művelnek, azokkal is, akik adót fizetnek, és amíg ő császári felsége mindebben nem kíván semmiféle büntetést, addig féltő, hogy egy súlyos és káros felkelés keletkezhet ebből, ahogy az a Magyar Királyságban történt”.³⁹ Hasonló feszültségek Stájerországban is kimutathatók. Közel egy időben, 1514 szeptemberében a magyar határ közelében fekvő Halbenrain városában tárgyalásos alapon próbálták meg a parasztlak és a földesúr, Hans von Reichenburg részéről egyaránt felmerült sérelmeket tisztázni. Ugyan mind a két fél elsősorban a földesúri szolgáltatások minőségével és mennyiségével kapcsolatban emelt kifogást, de az is kiderül, hogy a parasztlak a halbenraini várat is megostromolták, a bírót le akarták lőni. Állítólag számosan a parasztlak közül az erőszakos cselekmények hatására elköltöztek az uradalomból (adott esetben a határ magyar oldalára).⁴⁰

Véleményem szerint az elmondottak alapján egyáltalán nem zárhatjuk tehát ki annak az eshetőségét, hogy a Thurn-féle visszaélések miatt adott esetben már korábban is folytak zavargások, és valamikor korábban, 1515-öt megelőzően megölték őt parasztlak. Már csak amiatt is, mivel a személyéhez köthető adatok alapján mást nehezen állíthatunk. Konrad von Moltke más tényezők figyelembevételével a Thurn halálával végződő konfliktust 1512-re (vagy

37 „auch die Gotscheer im aygen hern nemlich den vom Thurn mitsamt seinem phleger erlagen und durch dieselben die erst aufrur im land erstand” (*F. M. Mayer: Die innerösterreichische 128.*) – Azt sem tudjuk biztosan megmondani, hogy milyen halált halt; valaki agyonlövésről tud: Uo. 73., Uo. 3. j. („erschossen”). Az aug. 24-i rendi válasz ismét kiadva: *Deželnozborski I. 156–159. 121. sz.*

38 Vö. *F. M. Mayer: Materialien 7.* (állítása nincs lábjegyzetelve) és *K. von Moltke: Siegmund von Dietrichstein 155.* 1514-ben 300 parasztlak Laibachban jelent meg: *Deželnozborski I. 130. 101. sz.*

39 „etwo langzeit frauenlich gewidert untzdar ungestraft, hierdurch gemainer lantschaft pawtschaft zu solher ungehorsam bewegen, das sy sich mit vill ungepurlichen widerwartigen stukhen erzaigen und zusamt der stewr zugeben setzen, und sover ir kayserliche maiestet mit zeitiger straf nicht darein sehen, ist zu sorgen, das ain treffenliche und schedliche aufrur, wie im konigreich Ungern beschehen, daraus ersteen mochten” (*Deželnozborski I. 112. 91. sz., a központonozón változtatott).*

40 1514. szept. 9.: Österreichisches Staatsarchiv, Bécs, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Reichkanzlei [a továbbiakban: ÖStA HHStA RK], Maximiliana, Karton 32, Konv. 1514-IX-X, fol. 52–61 (Der pawrschaft zu Reyn klag auch dargegn hern Hannsern von Reichenburg verantwortung, auch nachvolgendn sein widerclag wider pawrn). Az eset előzményeire: *Renate Fauland: Kaiser Maximilian I., die Erbländer, das Reich und Europa im Jahre 1514. Phil.-Diss. Graz, 1977. 252.* Helytelenül a ranni (brežice) uradalomról beszél: *H. Wiesflecker: Kaiser Maximilian IV. 300.*

nem sokkal azelőttre) teszi. Ugyanezt az álláspontot képviseli Roland Schäffer is.⁴¹ Ezenkívül, jóllehet a Thurn családban ez idő tájt két Georg élt, véleményem szerint mégis kizárható, hogy a kettő valami folytán a forrásokban és a szakirodalmi érvelésben összekeveredett volna. Egyrészt az egyik Georg 1530-ban halt meg, másrészt a másik Georg volt biztosan az, aki Krajnában és többek között a Magyar Királyságban (Szamobor, Zágráb megye) is rendelkezett uradalmakkal. Róla pedig bizonyossággal tudható megmaradt sírfelirata alapján, hogy 1512. március vagy május 20-án hunyt el.⁴² Feleségét, Frangepán Ilonát ugyanis már 1512-ben, majd az azutáni években, azaz az 1515. évi belső-ausztriai parasztfelkelést jóval megelőzően özvegyként említik.⁴³ Roland Schäfferrel egyetértve, mindez azt jelenti, hogy a Thurn-féle történet közvetlen gyúanyagot aligha szolgáltatott az indulatok elszabadulásához. Ugyanakkor a feszültséget jócskán növelhették az ilyesfajta visszaélések, majd a nyomukban kirobbant konfliktusok.⁴⁴

Kísérletek a katonai konfliktus elkerülésére

Arra végeredményképpen nem tudunk választ adni, mi adta a szikrát a felkelés számára. 1515 februárjában az elégedetlen paraszttal még biztosan tárgyalóasztalhoz ültek, nem hallunk erőszakról.⁴⁵ Igaz, ekkor már nem egyszerűen csak elégedetlenséget lehetett tapasztalni: a freisingi püspök bischoflacki uradalmában zajló viszonyokat már – a fenti, részben Thurn által birtokolt uradalmak 1514. végi állapotához hasonlóan – „jelentős fenyegetésként” (*ain merkliche beschwörung*) jellemezték a krajnai rendek Matthäus Lang bíboroshoz írt jelentésükben. Tudósítottak a krajnai parasztság „felfuvalkodott büszkeségéről” (*übermutig stolz*), valamint azok „balga szövetségéről” (*torat ver-*

41 *K. von Moltke*: Siegmund von Dietrichstein 155.; *R. Schäffer*: Georg Freiherr 383.

42 *Rudolfo Pichler*: Il castello di Duino. Trento, 1882. 318. és Tavole II.; *Kamillo Trotter*: Die Burggrafen von Lienz und zum Lueg. Innsbruck, 1954. (Schlern-Schriften 105.) 93. (mindenféle hivatkozás nélkül a halál időpontjaként 1512. máj. 20-ról beszél). Vö. még: *R. Schäffer*: Georg Freiherr 383–384.

43 1512. júl. 29.: *R. Schäffer*: Georg Freiherr 383.; 1513. jún. 18.: A Frangepán család oklevéltára. Szerk. Thallóczy Lajos–Barabás Samu. I–II. Bp., 1910–1913. II. 285. sz. 289. (egy 1614-es másolat a DL 33085. sz. oklevél nyomán), ugyanez 18. századi másolatban: Österreichisches Staatsarchiv, Bécs, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Familienarchiv Erdődy, Karton 86 (Lad. 78, Fasc. 3, No. 3). – A Szamobort saját jogon bíró Ilona asszony 1515. aug. 8-án már biztosan Kaspar Herbst hitvese volt (OSZKK Cod. Germ. 66, fol. 41r: „an die Herbstin zum Samabar”). Schäffer (Georg Freiherr 384.) azt valószínűsíti, hogy az esküvőt 1514-ben tartották, de legkésőbb 1516 márciusa előtt.

44 *R. Schäffer*: Georg Freiherr 383–384. Hasonlóképpen vélekedik (viszont az általa, ezen állítása alátámasztására idézett szakirodalmi tételekben ilyesmit nem olvasni!): *H. Wiesflecker*: Kaiser Maximilian V. 114. – Jóllehet Moltke és Schäffer kritikus nézetei több évtizede megjelentek, mindez azonban nem zavarta a kutatókat abban, hogy továbbra is az 1515-es események origóját lássák Thurn felkoncolásában.

45 *K. von Moltke*: Siegmund von Dietrichstein 155.

puntus), akik nem a béke és egységesség felé kívánnak lépni, hanem „mindent illetően minél tartósabban és jobban a parasztok között a széthúzás és az ellenállás iránti tüzet szítják, úgyhogy sem a császári felség, sem más neki alárendelt főségnek nem akarnak engedelmeskedni”.⁴⁶ E leplezetlen viszolygás felett talán el is siklanánk, ha a szövegben az idézett rész előtt és után nem esne szó a parasztság körében eluralkodó izgatottságról, egyre jelentősebb kezeteket öltő szervezkedésről, amelynek egyik karizmatikus vezérééről is írnak (őrá még lentebb kitérek). A rendek csak 1514. novemberi megfigyelésüket ismétlik, amikor azt írják: „semmiféle büntetés vagy ellenlépés azonban nem történik, így pedig a parasztok előrenyomulása idővel, amennyiben nem kívánnak mást [tenni], a magyar felkeléshez lehet hasonlatos”.⁴⁷

Természetesen Miksa császárnak egyáltalán nem állhatott érdekében, hogy újabb front nyíljon. Különösen úgy, hogy a Tirollal, Karintiaival, Krajnával szomszédos Velencei Köztársasággal már évek óta háborút folytattak csapatai. Ráadásul a hosszadalmas előkészítés után a II. Ulászló magyar–cseh királlyal zajló tárgyalásai is lezárásukhoz közeledtek. Nemcsak a krajnai rendek számára ért volna fel tehát rémálommal egy esetleges parasztháború, hanem véleményük szerint I. Miksa császár és kormányzata számára is. Mind ezért a krajnai rendek minden igyekezetükkel fel kívánták hívni a császár figyelmét a közelgő veszélyre. Erre küldötteik révén az 1515. március 20. körüli napokban egy Bécsben tartott tartományi gyűlésen nyílt mód. A sokszor hivatkozott magyar eset mellett, „amelyre ők [ti. a krajnai parasztok] – erejüket és létszámukat tekintve – nem hasonlíthatók”, az 1515. évi württembergi és a (véltetően 1478. évi) karintiai megmozdulásokat említették veszélyes példaként.⁴⁸ Végül sikerült elérniük Matthäus Lang bíborosnál, gurki püspöknél, aki a császár megbízottjaként volt jelen, hogy három vagy négy császári biztost küldjenek a parasztokkal való tárgyalásra. A rendek érvelése szerint a megnövekedett terhek miatt az elégedetlenkedők tömege aligha vette volna jó néven, ha a friauli harcokra fizetendő pénzsegély hírével térnek vissza a Bécsbe küldött követeik. A krajniaiak szerencsésükre sikerrel dacolhattak – legalábbis egyelőre – az ez irányú uralkodói kéréssel. Miksa császár azonban nem tágitott. A krajnai tartományi főkapitány és társai számára kibocsátott április 25-i instrukciójában többek között a krajnai rendek tanácsát kérte az adóbehajtás ügyében (még azt a lehetőséget is megcsillantva, hogy az akkor

46 „sich entzünt allenthalbn das feur under der pawrschaft zu unainigkayt und widerwilln ye lenger, ye merer, also das sy kayserliche maiestet und ander nachgesetzter obrigkait kain gehorsam tuen wellen” (Deželnozborski I. 130. 101. sz., a többi idézett kifejezés: Uo. 130–131.).

47 „beschieht aber kain straf, noch wendung, und möchten sich solh der pawrn furnemen der ungrischn aufrur mit der zeyt, sofern nit darein gesehn, vergleychn” (Deželnozborski I. 129. 101. sz., a központoszáson változtattam).

48 „was auch aus solher puntnus den pawren zu Hungern, der sie sich irem vermugen und der menig des volks nit gleichen mugen, auch etbo der putnus in Kerndten, in des von Wirtenberg land und ander enden mer nachtail schaden und verderben daraus erwachsen und zugestanden ist” (Deželnozborski I. 139. 107. sz.).

fizetők egy későbbi alkalommal adóelengedésben részesülnek). Továbbá olyan, meglehetősen rémálomszerű elképzelésének is hangot adott, hogy a parasztek és a velenceiek (titokban) megegyeztek egymással.⁴⁹

Nem lehet eldönteni, hogy április végén, május elején vajon csak a krajnai parasztek mozgolódtak-e nagyobb tömegben. Akár erre a következtetésre is juthatunk a császár május 9-i levele alapján, amelyben Georg von Herbersteinnek megparancsolta, hogy a stájerországi nemesek közül tobozozzon lovasságot és csatlakozzon a Bécsben rendezendő királytalálkozón résztvevő kíséretéhez.⁵⁰ De az is elképzelhető, hogy ekkor Stájerországban szintén vészesen romlottak a békés rendezés esélyei, csak minderről az Augsburgban tartózkodó⁵¹ császár nem értesült időben. Krajnából továbbra is aggasztó hírek szállingóztak. A Herbersteinnek küldött meghívónál alig néhány nappal később, május 15-én Fülöp freisingi püspök részben gyenge egészségére, részben krajnai parasztjai ügyének sürgösségére, valamint egyháza megóvásával kapcsolatos kötelességeire hivatkozva mondta vissza a császárnál a királytalálkozón való részvételét.⁵² E válaszlevél a püspöki kancellária által kibocsátott másolati könyvben maradt fenn. Ez nem segít annak eldöntésében, hogy a püspök még székhelyén, már Krajnában vagy a kettő között, valahol félúton tartózkodott-e a válaszlevél megfogalmazásakor. (A másolati könyv bejegyzései alapján ugyanis úgy tűnik, hogy a püspöki kancellária nem kelt a püspökkel útra, mindvégig Freisingben maradt.) Mint kicsivel később látni fogjuk, Fülöp püspök a rendteremtéssel megbízott császári biztosok között tűnik fel (valószínűleg ő volt a vezetőjük), és nincs okunk azt feltételezni, hogy ezt a megbízatást a messzi Freisingből látta el.

A német-római császár április végén–május elején egyik unokaöccsét,⁵³ X. Lajos bajor herceget kívánta rávenni arra (sikertelenül), hogy Krajnába kiszállva – Miksa biztosainak és tanácsosainak társaságában – a paraszttal tárgyalásokat folytasson. Kérését az indokolta, hogy a császár alattvalói „újonnan a maguk minden korlátot nélkülöző engedetlenségéből, minden ok nélkül mintegy fellázadtak, hűtlenné váltak és ezáltal lázadásban és komoly

49 F. M. Mayer: Die innerösterreichische 78–81.

50 F. M. Mayer: Materialien 22–23. IV/d. sz. Kéziratunkba is bemásolták a levelet (OSZKK Cod. Germ. 66, fol. 24r–v).

51 Vö. Victor Kraus: Itinerarium Maximiliani I. 1508–1518 mit einleitenden Bemerkungen über das Kanzleiwesen Maximilians I. Archiv für österreichische Geschichte 87. (1899) 301. (1515. ápr. 1–13., máj. 2–4. és 6–21.)

52 BHStA HL Freising 3, Rep. 53, fol. 4r–v. (A püspöki kancellária által kibocsátott másolati könyvben maradt fenn az irat. Sajnos ez nem segít annak eldöntésében, hogy a püspök maga még székhelyén vagy Krajnában tartózkodott-e. Mint kicsivel később látni fogjuk, Fülöp püspök a rendteremtéssel megbízott császári biztosok között tűnt fel – valószínűleg ő volt a vezetőjük –, és nincs okunk azt feltételezni, hogy ezt a megbízatást messziről, Freisingből látta el.)

53 IV. Vilmos és X. Lajos bajor hercegek édesanyja, Ausztriai Kunigunda (1465–1520) Miksa édesestvére volt.

összefogásban találatnak”.⁵⁴ Ekkoriban Miksa számára már biztosan az egyik legfőbb cél a nyári, a Jagellók és Habsburgok közötti csúcstalálkozó megszervezése volt, ahol a két uralkodóház közötti frigy csak egyike volt a fontos témáknak. Jóval későbbi, nem korabeli értesülések szerint állítólag ugyanitt a krajnai parasztok is felkeresték az uralkodót, miután a korábban a hozzájuk küldött császári biztosokkal nem sikerült dűlőre jutni követeléseik tárgyában.⁵⁵

A pusztításokról szóló hírek összesűrűsödése miatt következtetett Franz Martin Mayer arra, hogy valamikor ekkor, május közepe táján szabadult el végleg az indulat, és terjedhetett el futótűzszerűen szerte Belső-Ausztriában, csaphatott át Karintiába és Stájerországba.⁵⁶ Ha valóban így történt, gyorsan kellett lépni. Főkapitányi (*obristen Feldhauptmann*) tisztségében Georg von Herberstein először június 1-jén tűnik fel. A stájer nemes, aki a humanista műveltségű, a Habsburgok szolgálatában diplomataként is működő Siegmund von Herberstein⁵⁷ fivére volt, természetesen nem ekkor szembesült először a kardcsörgéssel. Harcolt már a Wittelsbachok müncheni és pfalzi ága között dűlő, az ún. landshuti örökösödési háborúban (1504–1505), amelynek során kétszer fogságba is esett. I. Miksának a Velence ellen folytatott hadműveleteiben az 1510-es évek közepén szintén hadvezérként vett részt.⁵⁸ De 1514 kora őszén ugyancsak ő volt az, akit Miksa császár György brandenburgi örgróf krapinai, hunyadi és zagorjei (*Crapin, Hunyat und den Sayger*) uradalmi védelmével bízott meg. Birtokait állítólag Bertalan münsterbergi herceg fenyegette. Herbersteinnek ez esetben nem csupán az örgróf magyarországi várnagyaival való kapcsolattartás volt a feladata, hanem az is, hogy 400 kato-

54 „Nachdem sich die pawrschafft in kayserlicher maiestet furstenthumb Crain ytzo kurtzlichen aus aignen frevenlichen mutwillen und on all ursach etwas emport und zu ungehorsam ertzaigt hat unnd noch also in emporung unnd merklicher versamlung steet” (BHStA Fürstensachen Nr. 312, fol. 1r. 1515. ápr. 26. Augsburg. Ismeretlen író [de nem Miksa német-római császár, aki már csak az itineráriuma miatt is kizárható] X. Lajos bajor herceghez. Az ügy további részleteire lásd az ugyanezen numerus alatt sorakozó további iratokat [fol. 1–14]). Egy másik, ugyancsak a müncheni Bayerisches Hauptstaatsarchivban őrzött aktához (Auswärtige Staaten, Literalien Österreich, Nr. 404, 1515: „Empörung der Bauern in Krain, wobei Kaiser Maximilian den Herzog Ludwig von Bayern zu Hilfe gerufen.”) nem tudtam hozzáférni, mivel azt a fond repertóriumában található bejegyzés szerint 1967. május 3. óta nem találják. A császár követének, Jobst von Oberweimarnak – a bécsi királytalálkozó, valamint esetleges udvari szolgálata ügyében – egyúttal a másik, az idősebbik bajor hercegnél, IV. Vilmosnál is akadt tárgyalnivalója. Vö. BHStA Kurbayern, Äußeres Archiv Nr. 1971, fol. 240–244.

55 F. M. Mayer: Die innerösterreichische 80.

56 Uo. 80., 82–84.

57 Rövid, ám sok aspektust felvonultató életrajza: *Harald Tersch*: Österreichische Selbstzeugnisse des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit (1400–1650). Eine Darstellung in Einzelbeiträgen. Wien–Köln–Weimar, 1998. 193–213.

58 Siegmund von Herberstein *Familienbuch*-jában hosszan ír testvéreiről, így Geogról is (különösen sok helyet szentelve az 1515-ben a parasztok ellen véghezvitt szolgálatainak): *Joseph Zahn*: Das Familienbuch Sigmunds von Herberstein. Archiv für österreichische Geschichte 39. (1868) 316–318.

nájával megfelelően biztosítsa – a földrajzi távolságból adódóan elsősorban – a krapinai és a zagorjei jószágokat.⁵⁹ 1514 végén szintén Herbersteinre hárult a Velence által fenyegetett Karintia és Krajna védelme.⁶⁰ Nem volt tehát minden előzmény nélküli az, hogy az uralkodó egy újabb kihívás alkalmával, a paraszti hadak ellen is Herbersteint parancsolta fegyverbe és tette meg a sereg vezetőjének.

Amellett, hogy Herberstein lett Karintia, Stájerország és Krajna közös kapitánya – alig néhány hónapon belül másodjára –, a császári biztosok is útra keltek. Május végén Laibachban, június folyamán több helyen Karintiában (Klagenfurt, Völkermarkt, St. Veit), majd június végétől a biztosok némileg más összetételben ismét Laibachban tartózkodtak. Miksa legfőbb parancsa – működésük és kiadványaik alapján – az lehetett, hogy a konfliktust a kompromisszum irányába tereljék, békés eszközökkel, tárgyalásos alapon csitítsák le. Így például a biztosok június 17-i, a krajnai nemeseknek és egyháziaknak szánt körlevelükben könnyűfegyverzetű lovasok vagy törökök betörő hadáról („*ain frembd volkh von hussarn oder turkhen*”) írtak, amelyre hivatkozva kérte őket, hogy maradjanak nyugton, megemlítve, hogy ugyanerre fogja kérni a parasztokat is.⁶¹ A stájerországi felkelőknek címzett levélben (június 12.) a biztosok – a Gönobitzban és másutt tető alá hozott megállapodásokon túl – többek között a küszöbönálló házassági szerződés, az uralkodóház érdekeire hivatkozva intettek mindenkit nyugalomra.⁶² Június közepén olyan karintiai parasztseregről is hal-

59 Nem tudni, hogy miért emelték ki külön Krapinát a parancslevélben, amikor éppúgy Zagorjéhez tartozott, mint a szintén az őgróf által bírt Varasd. 1514. szept. 2.: [Joseph] A[ugust] Kumar: Geschichte der Burg und Familie Herberstein. I–III. Wien, 1817. III. 148–151. 13. sz. és 1514. okt. 31.: OSZKK Cod. Germ. fol. 21r. Ez utóbbi forrás szóhasználata („Wir haben dein schreiben, so du jungst unnserr secretarien, Hannsen Vinsterwalder des zugs und hanndlung halben, so du laut unnsers bevelhs unnd instruction in der Crapin unnd Saiger gethan hast, vernomen”) alapján okkal vélelmezhető, hogy a beavatkozásra sor került. György brandenburgi őgróf már egy évvel korábban, 1513 tavaszán Miksa császár segítségét kérte magyarországi javainak megtartásában, amely konfliktust akkor a szintén stájer Hans von Reichenburg vezetésével kívántak rendezni. Reichenburgot a tárgyalóasztalok mellett a magyarországi politikára nagy rálátással bíró, tapasztalt, humanista diplomata, Johannes Cuspinianus segítette volna. Vö. DF 267201–267204. Vö. Hans Ankwicz-Kleehoven: Der Wiener Humanist Johannes Cuspinian. Gelehrter und Diplomat zur Zeit Kaiser Maximilians I. Graz–Köln, 1959. 63–64.

60 OSZK Cod. Germ. 66, fol. 21v–22r. A dátum ugyan 1515. dec. 26., de az 1486-tól induló uralkodói időszámítás szerint a 29. uralkodói év alapján csak 1514 jöhet szóba. Elvétí és így fűzi mondanivalójába: *Molitoris K.*: A belső-ausztriai 46.

61 F. M. Mayer: Die innerösterreichische 83–84., 90–91. Vö. OSZKK Cod. Germ. fol. 11r–14r. (a körlevél a fol. 14r-n)

62 „Nun gelanggt unns an, wie villeicht etwas durch den von Stubenberg gegen den seinen mit der tat gehandelt sey, dardurch ir wider in emporung und auffruer bewegt seit, dieweil aber die kaiserlich maiestat als herr und lanndsfurst solh ewr beswer, wie vor angezaigt, ist an sich genomen, wie ain yeder verstendiger man ermessen mag, zuverhuettung euch als irer m(ai-es)t(et) arm unndertan vor schaden dergleichen den adl, prelaten und stetten, auch ir m(ai-es)t(et) furnemen gegen sein veinden, auch den vertrag mit Hungern zu ainer ewigen ainigung zu guet und scherm dem gantz haws Osterreich, das dann durch solhe emporung abgestellt werden mocht” (OSZKK Cod. Germ. 66, fol. 12v–13r.). – Kicsit másként, de ugyanezt hangsú-

lunk, amely zászlajára a kezében kardot és országalmát tartó, ünnepi öltözetű császárt helyezte.⁶³ Ekkor még nem lehetett minden veszve. És jóllehet május 31-én a felkelő parasztok bizonyos stájerországi csapataival – nem a császári biztosok, hanem más, helyi birtokosok révén – Gonobitznál tető alá hozott megállapodás a fegyverszünet és már a megnyugvás irányába mutatott,⁶⁴ hamarosan ismét harcok kezdődtek. Sokak számára az addig elszenvedett sérelmek megtorlása (legyen szó nemesről vagy parasztról) nem tűrhetett halasztást. Így járt el Wolfgang von Stubenberg is, aki állítólag négyszáz parasztot mészárolt le június közepe táján.⁶⁵ Ez pedig csak olaj volt a tűzre.

A belháború elkerülhetetlen

A felkelők, ahogy azt akár az 1514. évi magyarországi események alapján is sejteni lehet, nem csak és nem kizárólag a földesúri szolgáltatásokat sokalló parasztságból toborzódtak, ha a forrásokban általában *puntbauer*ként említik is őket. Nehéz azt elképzelni, hogy a háborús körülmények között – különösen, ha valaki vagy valamely település az esemény fősodrában volt található – ellent tudott volna állni, mondhatott volna nemet a részvételre. Így azután a paraszton kívül más társadalmi rétegből származók is részt vehettek a mozgalomban. Utólag természetesen mindenki vagy ártatlanságát, vagy saját helyzetének kényszerű voltát hangsúlyozta. 1515 júliusának második felében egyre-másra járultak a császári biztosok elé az ezt tanúsító parasztok vagy küldtek ilyesfajta nyilatkozatot a főkapitánynak.⁶⁶ A sereg összetételéről érdekes képet árulnak el a Cilli (Celje) ostrománál elfogott felkelők vallomásai. A felsorolt 36 fő egy plébánosnak mondott egyén kivételével mind paraszt. A kapitányok (*hawbtlewt*) között viszont városi polgárokat és uradalmi tiszttartókat (*ambtmann*) is találunk.⁶⁷ Az, hogy a paraszton kívül más társadalmi csoportok is szerepet vál-

lyozza a stájer rendeknek ugyanazon a napon kelt levelében Miksa császár: „Auch die erbfeindschafft, so zwischen ewr und der pawrschafft ersteen mocht und fur das maist und das grosst, ist euch gut wissen, wie die kayserliche maiestet diser zeit, auch irer m(aies)t(et) anstoffige lanndt mit den veinden beladenn, auch die verainigung, vertrag und furnemen kayserlicher maiestet mit Ungern, das dann euch und dem ganntzen haws Osterreich zu guet beschiecht, hynnnderung und irrung bringen mocht.” (Uo. fol. 12r–v.)

63 J. Koropec: Der innerösterreichische 237.

64 OSZKK Cod. Germ. 30v–32r. Máskülönb kiadva több mint egy évszázada: F. M. Mayer–F. Bischoff: Kleinere Mittheilungen 123–124.

65 B. Grafenauer: Kmečki upor 119., illetve *Molitoris* K.: A belső-ausztriai 30. (OSZKK Cod. Germ. fol. 12v–13r nyomán.)

66 Vö. *Molitoris* K.: A belső-ausztriai 38–39. és OSZKK Fol. Germ. 66, fol. 8v–9r (paraszton a gottscheei uradalomból), 17v–19r (Rudolfswerth/Novo mesto városa, Seisenberg/Žužemberk polgárai, a seisenbergi uradalom parasztjai, „Sand Marien”-i plébánia parasztjainak nagyobbik[!] része).

67 Kiadva: *Molitoris* K.: A belső-ausztriai 51–55. („C”, amelynek eredetije: OSZKK Cod. Germ. 66, fol. 32r–35v)

laltak a mozgalomban, a gonobitzi tárgyalásokból is látszik. Ott a császári biztosokkal szemben a felkelők érdekeit két helyi polgár, valamint egy uradalmi tiszt tartó képviselte.⁶⁸ Töredékes információk alapján már Mayer is sejtette, hogy polgárok, illetve ismeretlen létszámban (valószínűleg szegényebb) nemesek is fegyvert fogtak.⁶⁹ Talán emiatt használják – igaz, igen ritkán – a „pawrschaft und puntherm” összetételt is.⁷⁰ Állítólag a karintiai parasztek egy idő után számos tisztséget életre hívtak: a két főkapitányon (*Obristen Feldhauptleut*) kívül létezett egy főkapitány-helyettes (*Unter Hauptmann*), továbbá két „Viertelmeister”, két ügyvivő (*Procurator oder Redner*), valamint három „segítő” (*Beyständler*).⁷¹ E komplett struktúra, ha hiszünk egyáltalán a 17. századi kiadásban fennmaradt közlésnek, azonban aligha mondható jellemzőnek.

A vezetőkről⁷² igen keveset tudunk. Legbővebb jegyzéküket, bármennyire is bizarr, a krajnai rendeknek a kivégzendőket felsoroló listája alapján kapjuk meg. Említenek egy bizonyos Zuzuckot. Majd a valódi „főkolomposok” (*die rechten haubtursacher*) közé sorolják Glandert, „akiből – ahogy valótlanul állította –, a Szentlélek beszélt”, Kropffeten (‘Kropchen’, ‘begyecske/golyvácská’) radmannsdorfi (radovljicai) szabót, egy Kuwiliker nevű férfit, valamint további négy, közelebről meg nem nevezett személyt.⁷³ A krajnai rendek 1515 februárjában Matthäus Lang bíborosnak továbbított sérelmeik között a fentebb Glander néven említett vezetőről a következőképpen írtak: „egy Klander nevű paraszt a radmannsdorfi járásban felkelt, azt mondja, hogy a Szentlélekkel beszél. Mindez pedig ahhoz vezetett, hogy számos, más járásba valósi paraszt hozzá fut és tanácsát kéri. Ő minden felkelés okozója, és a parasztság szentnek tartja, a gyűléseken magas kopjákra feszületet és [szent] képeket helyez, így fogadnak szövetséget és tesznek esküt, miként az Magyarországon is történt.”⁷⁴ Ahogy azt enélkül is sejtethetjük: e személyek minden bizonnyal roppant szuggesztív személyiségüknek és jó fellépésüknek köszönhetően sikereiket. Amilyen viharos gyorsasággal is következett be egy-egy „népvezér” felemelkedése, olyan gyorsan válhatott kegyvesztetté is az illető. Jó példa erre 1515 júniusából, amikor bizonyos karintiai felkelők – kegyelmük érdekében – maguk buktatták meg a vezetőjüket és adták Siegmund von Dietrichstein kezére.⁷⁵

68 *Molitoris K.*: A belső-ausztriai 25. (a parasztek képviselőinek neve az OSZKK Cod. Germ. 66, fol. 32r-n)

69 *F. M. Mayer*: Die innerösterreichische 77.

70 Deželnozborski II. 176. 131. sz.

71 *Hieronymus Megiser*: Annales Carinthiae. Leipzig, 1612. 1337.

72 *Vö. M. Scheutz*: Ein tosendes Meer 98–101.

73 Deželnozborski II. 173. 130. sz.

74 „das ain pawr mit namen Klander in Radmanstorffer gericht aufgestanden, sagt der heylig geyst red mit ime, hat es darzu pracht, das aus vill andern gerichtn pawrn zu im lauffn und seins rats phlegen, der ist ursacher aller aufrur und die pawrschaft halt in als fur heylig, macht in den versamlungen kreutz und pilder an hoch stangn, damit sy irn punt und jurament bestatn wie zu Hungern beschehn ist” (Deželnozborski I. 129. 101. sz.).

75 *Molitoris K.*: A belső-ausztriai 28. (OSZKK Cod. Germ. fol. 43r.)

Ha a paraszti seregek szervezetségben és felszereltségben nem is versenyezhetek a zsoldoscsapatokkal, jó ideig – szervezési problémák miatt – nem volt vetélytársuk Belső-Ausztriában. Friedrich Martin Mayer véleménye szerint a később, július 5-én⁷⁶ Cilli város falainál elért győzelmet 900 stájer, 400 karintiai rendek által fizetett zsoldos, valamint még feltételesen ehhez számolt 200 krajnaiak által toborzott katona érte volna el.⁷⁷ Azonban ez a létszám – véleményem szerint – inkább spekuláció, mint konkrét adaton nyugvó megállapítás. Ennél inkább kisebb lehetett – különösen a katasztrofális krajnai mozgósítás miatt – a császári csapatok száma. Elgondolkodtató a harcban járatos Siegmund von Dietrichstein azon megjegyzése, miszerint a hollenburgi (Karintia) lázadó parasztok ellen küldött 300 katonája (*knecht*) mintegy 3000, vagyis tízszer annyi felkelőt tud majd a lázadók köréből elvonni.⁷⁸

A karintiai mozgolódások lecsitítása, kedvezőtlen helyzetben leverése bizonyos szempontból talán a másik két tartománynál nagyobb prioritást élvezhetett. Nagyon tarthattak ugyanis a felsőbb szinteken is attól, hogy a felkelés átterjed az Etsch/Adige völgyébe, vagyis Dél-Tirolba, amely „Svájc közelében fekszik”.⁷⁹ Ez utóbbi megállapítás Dietrichstein egyik levelében többször visszatér, mindenféle magyarázat nélkül (talán azért, mivel mindenki értett a szóból). Csak arra gondolhatunk, hogy a császári udvar valamiféleképpen amiatt aggódhatott, hogy – ha arra kerülne a sor – esetleg az önállóságát fegyverrel sikeresen védő svájci szabadparasztság valamiféle támogatást nyújtana a Habsburg örökös tartományok parasztjainak. Az 1478. évi karintiai megmozdulásokról szóló egyik pletyka – nevezetesen, hogy a résztvevők a svájciak szabadságát kívánták a maguk számára – talán részben ilyesfajta félelmekből táplálkozhatott. Akár megfordult a parasztság vezetőinek a fejében ehhez hasonló szándék, akár nem, a császár környezetében számoltak ezzel. Esetleg ez is szerepet játszhatott abban, hogy 1515 júniusában, tehát amikor már javában folytak Belső-Ausztria-szerte a harcok, az egyik császári tanácsos, Michael von Wolkenstein lienzi uradalmában tárgyalásokat kezdett a

76 A meghatározás érdeme Molitoris Károlyé (A belső-ausztriai 32.).

77 F. M. Mayer: Die innerösterreichische 98.

78 „Als ich nun bemelten pranndt und zug verbracht, sein angestern die Etsch drewhundert knecht, so die kayserliche maiestet hieher beschaiden ankomen und mit den wir als henit(?) furgenomen haben, wider auf die pawrn in Hollnnburger herrschafft und gegen dem Rastall zuziehen und dasselb ort auch zubezwingn und in gehorsam zubringen, so nun solchs geschikht. So haben wir bis in drewtausent pawrenn von dem pundt abgestellt und wellen also fur und fur mit hochstenn vleis und taferlicher übung gegen den puntpawrn handnden und kains wegs nachlassen” (OSZK Cod. Germ. 66, fol. 43r., idézi [fóliószám nélkül]: Molitoris K.: A belső-ausztriai 29.).

79 „Aber die Etsch ist dem Sweytzerlanndt nachent gelegen, demnach ir kayserliche maiestet hochst bevelh und begern ist, zu erwern mit lieb oder layd, damit der punt sich nit gegen dem Etschlanndt nechne” (OSZK Cod. Germ. 66, fol. 42v., lásd a továbbiakat még: uo. fol. 42r–44r, pl. „Also das die pawrn in geweltige flucht komen sein, dardurch verhoff ich nun, das der ennde hieher gegen der Etsch nicht weiter sich erhollen oder komen soll.” – uo. fol. 43r.).

helyi paraszttal. Lienz talán Svájc miatt lehetett fontos, mivel a városka stratégiai helyzetben, Karintia és Dél-Tirol között fekszik félúton.⁸⁰

Leginkább a krajnai, kisebb részt a stájerok siralmas helyzetéről van tudomásunk. Nehéz megítélni, mindez azzal áll-e összefüggésben, hogy Karintiában valóban a másik két tartományhoz képest kisebb területet érintett volna a paraszttömeg és/vagy a vélelmezett stratégiai helyzet miatt a rendteremtésre ott koncentrálták először a könnyen hadra fogható katonai alakulatokat. A mozgósítás ugyanis roppant nehézségekkel járt. Az óriási felfordulás következtében 1515 májusában–júniusában Krajna birkózott meg talán a legnehezebben a megmozdulásokkal. A krajnai rendek számára 200 ember toborzása is igen komoly gondot okozott. A május 18–19-i laibachi tartománygyűlésen kétszáz lovasnak az újonnan kirótt (hadi)adóból való felvételét hagyták jóvá, amelyhez külön kérték a szomszédos karintiai és stájer rendek segítségét.⁸¹ A helyzet megoldása ezúttal Herbersteinre várt, akitől egyenesen a krajnai tartományi főkapitány, Hans von Auersperg remélt segítséget. Június 24-i levelében Auersperg arról panaszkodott, hogy a krajnai tartományi gyűlés nem tudott összejönni, és még az utakon is kockázatos lóval mutatkozni, mivel a parasztek ellenőrzésük alatt tartották a – különösképpen a magyar és horvát részek felé vezető – utakat. Mivel pedig a stájerok elég erősek voltak a parasztek elleni harcra, mi több, állítólag a magyarok is hozzájuk vonulnak, ezért annyi pénz kölcsönzésére kérte Herbersteint, amennyiből ő (ti. Herberstein) Krajnában – szükség szerint: egy vagy két hónapra – 200 magyar lovas tudna felfogadni.⁸² Az ügy csak július közepére oldódott meg valamelyest. Igaz, akkor sem lehetett biztosat tudni arról, hogy – ha Herberstein fel is vette Krajna költségére a lovasokat – melyik úton jönnek Krajnába.⁸³ Ami Stájerországot illeti, június 26. előtt

80 Paraszti panaszok (s. l. s. d.), illetve Wolkenstein instrukciója embereihez (1515. jún. 18., Innsbruck): Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg, Historisches Archiv, Archiv Wolkenstein, Fasz. 52, Nr. 1–2.

81 F. M. Mayer: Die innerösterreichische 83., kiadása: Deželnozborni I. 146. 114. sz. (Feltehetően Karintia és Stájerország azért állt jobban a helyzet kezelésében, mivel területüknek kisebb hányadát érinthették a megmozdulások.)

82 „Darauf sich ain lanndschafft verlassen auch, das ain lanndschafft nit zusammen mugen und das die pawrn die strassen allenthalben sonnderlich auf das ungrisch und krabatisch dermassen besetzt, das niemand der solh pherd aufbracht sicher daselbsthin ziehen mag. Darduch ich warlich bei mein ern glauben und treuen, di II^{Co} pherd kains wegs aufbringen kan und solt es mir mein leib und leben gelten. Aber dieweil ir in ewrm schreiben setzt, ir seit den pawrn starkh genueg, euch ziehen auch die unngern zue. Demnach bit ich euch auf alles vertrauen, gar freuntlich ir wetlet auf ainer lanndschafft in Crain leib er und guet im lannd Steir sovil gelt entlehen, damit ir die II^{Co} pherd von den ungrischen in der von Krain besoldung auffnembt ain monat oder zwai der notdurft nach, wie ir wisset, gebrauchet“ (OSZKK Cod. Germ. 66, fol. 49r., az idézet második felét közli: Molitoris K.: A belső-ausztriai 60. 25. j.; ugyanebben a témában még: uo. fol. 49v–50v.)

83 Hans von Auersperg Georg von Herbersteinhez, 1515. júl. 14., Laibach: „Ich hab euch yetzo bey meinem knaben und bey meinem fuesknecht zwaimal anntzaigt, das mir wol drei poten erlegt und euch gebeten mich zuberichtn, ob ir die II^{Co} pherd hussern auf der von Crain kostn

nem sokkal a stájer tartományi főkapitány, Siegmund von Dietrichstein, aki a stájer részek mellett birtokai miatt a karintiai rendteremtésben is érdekelt volt, a császárral való egyeztetés után sikerrel érte el, hogy a karintiai rendcsinálásra mintegy 1000 lovast egyhavi, 300 lovast pedig félhavi zsolddal vegyenek fel. Mindehhez csak annyit fűzött még hozzá: „amennyiben mind-egyik alsó-ausztriai tartomány⁸⁴ egy szövetséget alkotna, akkor ő császári felsége derék számú hadinéppel rendelkezne, és ő császári felsége a felkeltést le tudná verni és az említett parasztokat mind meghódoltatni.”⁸⁵ Persze jó kérdés, hogy a katonafogadással kapcsolatban Miksa császár Dietrichsteinnek júniusban tett ígéretéből mennyi valósult meg, jöllehet a címzett az 1000 katona megérkezését 7-8 napon belülre tette. Nyilvánvalóan más kontingensekről volt szó, de a problémák meglétét jól jelzi: július 19-én a Marburgban (Mariborban) összegyűlt stájer rendek arra panaszkodtak Herbersteinnek, hogy akik el is szegődtek katonának, azoknak is csak alig a harmada érkezett meg. Voltak, akik még az első hónap előtt távoztak vagy egyszerűen „kimaradtak”.⁸⁶ Július 14-én a stájer tartományi adminisztráció ugyanúgy sanyarú állapotokról számolt be: nem volt miből felfogadniuk másfél száz katonát (50 lovast, 100 gyalogost), és éppen ezért ebben szintén Herberstein támogatását kérték.⁸⁷ Július 18-án VIII. Henrik angol király követe, Sir Robert Wingfield egyenesen arról ír hazaküldött jelentésében, miszerint a Bécsbe, a királytalálkozóra vezényelt 2000 nehézfegyverzetű lovasból ezret Stájerországba és Karintiába fognak küldeni a nemesek megsegítésére.⁸⁸

aufgebracht und welhen weg ir herein mit ewrn kriegsvolkh anwolnt nemen” (OSZKK Cod. Germ. 66, fol. 53v., korábban kiadta: *F. M. Mayer: Materialien 27. VII/c. sz.*).

84 Alsó-Ausztrián talán ez esetben nemcsak az Osztrák Főhercegséget (Österreich ob és unter der Enns) értette a levélíró, hanem esetleg a Belső-Ausztriaként számon tartott Stájerországot, Karintiát, Krajnát, illetve az Adria menti Habsburg-területeket (Görz, Trieszt stb.) is.

85 „Aber wogleich alle niderosterrische lannde ain pundt wurde, so sey ir kayserliche maiestet yetzmal mit ainer solichen tapfernn antzal kriegsfolkh gefasst, das ir kayserliche maiestet die aufrur woll abzustellen wiss und die berurten puntpawrn alle in gehorsam zubringen” (OSZKK Cod. Germ. 66, fol. 42v.).

86 „Als ir antzaigt, das khawm der drittail dienstvolkh ankhumen, etlich noch ausgangg des ersten monat abgefordert, etlich gar ausbeliben sein etc.” (OSZKK Cod. Germ. 66, fol. 37r, hasonló panaszok: *Molitoris K.: A belső-ausztriai 40.* [OSZKK Cod. Germ. fol. 52v. nyomán].)

87 „Wir sein nun alhie beyeinannder vyertzehen tag in handnung von denen, so ir gepurend russtung nicht gehalten, das gelt, sovil es ainem yeden bracht, zuempfangen haben, aber noch wenig einbracht und, als uns die sachen ansiecht, konndten wir an phandtung nichts schaffen. Haben ewch wol vormals geschriben, uns zu solher phandtung funfzig pherd und hundert fuesknecht zuschiken, aber bisher kain anntwort von euch emphanen” (OSZKK Cod. Germ. 66, fol. 39v.).

88 Az irat 19. századi kivonata: Letters and papers, foreign and domestic, of the reign of Henry VIII, preserved in the Public Record Office, the British Museum, and elsewhere in England. Szerk. John Sherren Brewer–James Gairdner–Robert H. Brodie. I–XXI. London, 1862–1932. II/1. 193. 725. sz. – Az eredeti, égett szélű és ezáltal korántsem könnyen értelmezhető szövegű példány: The British Library, London, Cotton Manuscripts, Vitellius B. XVIII, fol. 164. (Az irat digitális felvételét a *State Papers Online, 1509–1782* online adatbázisban használhattam, amely gyűjteményhez a Gale Cengage Kiadó jóvoltából férhettem hozzá.)

Mindközben a császár a stájer rendekhez küldött megbízottai révén a Velence elleni harcra 1000 cseh zsoldos kiállítását kívánta elérni (július 9. és 20.), amellyel kapcsolatban viszont a stájerok hangsúlyozták: mindez erejükön felül áll. Mindazonáltal – szólt a rendek alternatívája – mintegy 8000 rajnai forintból lehetne felfogadni ennyi katonát a parasztlakosság leverésére.⁸⁹ A javaslat fogadtatását nem ismerjük. Hans von Auersperg krajnai főkapitány Herbersteinnek augusztus elején – talán éppen a várakozásokon felül kitarító krajnai parasztság miatt – még mindig azon sajnálkozott: „ha olyan gazdag lennék, mint Anglia királya, inkább küldtem volna 8000 forintot [kegyelmednek]”.⁹⁰

Magyarok a láthatáron?

„Arról értesültünk, hogy a horvátok erősen gyülekeznek, és az a szándékuk, hogy Möttlingre és Windische Markra [ti. a Kulpa–Száva közébe – P. B.] törjenek. Továbbá azt akarják és tervezik, hogy a vidéket rablással és gyújtogatással károsítják meg.” Az ismeretlen levélíró éppen ezért arra kérte a címzettet, a főkapitányt (aki nem lehet más, mint Georg von Herberstein), hogy a horvátokat intse békére.⁹¹ Mindez szokásos határ menti kakaskodásnak tűnne, jól látszik azonban, hogy a krajnai belviszályok milyen komoly lehetőséget jelenthettek a zavarosban halászok számára. Nem is csoda, hiszen a parasztmegmozdulások hullámai igen hamar elérték a magyar határig. Május 21-én a stájerországi Wurmberg várából Kaspar von Stubenberg már arról tudósította küldötte révén Miksa császárt, hogy azért nem tud személyesen útra kelni a császári udvarba, mivel már a magyar határ mentén is lázongások vannak.⁹² A Habsburgokkal a közelgő nyári nagy esemény miatt igen szorosban érintkező magyar királyi udvarba hamar eljuthatott az események híre. Korántsem csodálkozhatunk ezen. Már csak amiatt sem, mivel ugyanaz a Matthäus Lang bíboros volt az, aki 1515 tavaszán maga is hallhatta a krajnai rendeknek a parasztlakossággal kapcsolatos sirámain és félelmeit, mint az, aki hosszú

89 „wenn es gelungen sei, die ‚verdampften‘ Bauern zur Ruhe zu bringen, seien sie geneigt, 8000 rh. Gulden oder ebensoviel in landsüblicher Münze zur Unterhaltung der 1000 Fussknechte beizutragen” (F. M. Mayer: Die innerösterreichische 98.).

90 „Erstlich ich euch VIII myllowen(?), wo ich als reich wer, als der kunig von Ennglandt, so wolt ich euch lieber VIII tausent gulden schiken, dann ir yetz umb unns, arm Krainer, redlich und woll verdient” (OSZKK Cod. Germ. 66, fol. 56v.).

91 S. d. [valószínűleg 1515], s. l. Ismeretlen Georg von Herbersteinhez: „Wir nemen hie, wie sich die Krabatn starkh besambeln haben im willen in die Metling und in die Marich in Crain zuziehen und sein willens und furnemens, das landt mit raub und prannt zu verderben” (OSZKK Cod. Germ. fol. 58v.).

92 „diser zeyt alhie umb die graynitz von Hungern, auch anndern unnd besonnder jetzt von der widerspenigen paurschafft merglich widerwertigkait ist” (ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 33, Konv. 4, fol. 58. Köszönöm Tringli Istvánnak, hogy felhívta a figyelmemet erre a forrásra.).

ideig a császárt képviselte kicsivel később Pozsonyban II. Ulászló és Zsigmond lengyel király előtt.⁹³ És ha Lang máskülönben el is feledte volna sok teendője között a krajnai vészterhes híreket, az, hogy nem sokkal később a parasztok többek között az ő (ezúttal mint gurki püspöknek) nyolc városát is elfoglalták – egyszerűen a krajnai rendek követői nem túloztak minden tekintetben, amikor 1515 tavaszán egy parasztháború rémét vetítették előre –, mindazonáltal segített észben tartania azt, bizony Belső-Ausztriában komoly gondok vannak.⁹⁴ Ezt pedig a bíboros vélhetően nem rejtethette véka alá a pozsonyi tárgyalásokon. Az elfoglalt erősségek listája mellett egy másik, magyar szempontból is jelentős hírfoszlány is a parasztháború szempontjából váratlan, azonban az 1515. évi királytalálkozó forrásait tekintve egyáltalán nem meglepő helyen maradt fenn: Eberhard Ferber danzigi (Gdańsk) polgármesternek a bécsi királytalálkozót és előzményeit megörökítő német nyelvű munkájában, illetve annak rövid, latin nyelvű változatában. Eszerint az a hír járta, hogy május 13-án, pünkösdvasárnap a felkelt parasztok – a közvetlenül a szlavón–stájer határon húzódó – Königsberg (Kunšperk) erősségét vették be és a közeli Császárvár, valamint a többi zagorjei vár elfoglalását tervezik.⁹⁵

1515. május 22-én a ferrarai hercegnek Pozsonyban, a király közelében tartózkodó követe már fellázadt *karintiai* parasztokat említ hazaküldött követjelentésében.⁹⁶ Néhány nappal később, május 29-én az ugyanott időző Vajai Ferenc tesz említést arról, hogy „ma egy bizonyos levél érkezett Karintia részeiből és e tartomány határvidékéről a főtisztelendő bíboros és legátus urunkhoz, amelyben biztosan áll: Karintiában nem nemes, szegény emberek

93 1515. évi tevékenységének rövid, némileg hiányos összefoglalása: *Johann Sallaberger*: Kardinal Matthäus Lang von Wellenburg (1468–1540). Staatsmann und Kirchenfürst im Zeitalter von Renaissance, Reformation und Bauernkriegen. Salzburg–München, 1997. 126–135.

94 Vö. Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Berlin, XX. Hauptabteilung, Ordensbriefarchiv [a továbbiakban: GStA PK OBA] Nr. 20679, fol. 55r, illetve: *X. Liske*: Dwa dyaryusze kongresu wiederzkiego z r. 1515. Archiwum komisy historycznej 4. (1878) 130.

95 „In festo penthecostes obsederunt castrum Kynspergh prope castrum Czazarwara habitum et habent propositum obsidendi hoc ipsum castrum Chazarwara et alia castra Zazarie(!) habite, que olim comitum Cilię pręfuerunt.” (GStA PK OBA Nr. 20679, fol. 55v–56r., *X. Liske*: Dwa dyaryusze 130. – Ezen idézet és a gurki püspök elfoglalt várait tartalmazó lista (lásd az előző lábjegyzetet) Ferber német nyelvű munkája latin változatának egyik, a szakirodalom által nem idézett példányából származik. Más kézirat alapján, de lassan másfél száz éve kiadta mind a német, mind pedig a latin változatot: *X. Liske*: Dwa dyaryusze. – Ferber német nyelvű naplója több, részben Liske által is használt gdański példány alapján újonnan kiadva [azonban éppen annak a veleje, a királytalálkozóról szóló középső rész kihagyva]: Akta stanów Prus królewskich. Szerk. Karol Górski–Marian Biskup–Irena Janosz-Biskupowa. I–VIII. Poznań–Toruń–Warszawa, 1955–1993. [Towarzystwo Naukowe w Toruniu 41., 43., 50., 54., 57., 59., 64., 65., 66., 68., 71., 77.] VI. 238–266. 108. sz.)

96 Giovanni Mainardi Ercole I d’Estéhez. Archivio di Stato di Modena, Ambasciatori, busta 4/15,1. A dokumentumot az OTKA K 81430. sz. projektje által Észak-Itáliában gyűjtött, 14–16. századi, magyar vonatkozású, történelmi és irodalmi forrásokból összeállított online adatbázisban (<http://olaszirodalom.hu/vestigia/>) találtam. – Május 23-án, Pozsonyban kelt levelében a danzigi polgármester is beszámol a karintiai és stájerországi parasztok felkeléséről. *X. Liske*: Dwa dyaryusze 151. 6. sz.

és parasztek – csakúgy, mint az elmúlt évben ebben az országban – felkeltek, már országunk határvidékén fekvő, jól megerősített várakat is elfoglaltak, valamint rendkívüli kegyetlenkedést vittek véghez. Félő mindenesetre, hogy az országot megtámadják és a mi parasztjaink bizony tüstént csatlakoznak.”⁹⁷ E konkrét félelem vélhetően a stájerországi Königsberg elfoglalása nyomán kaphatott lábra, miután eljutott a királyi udvarba, és nyilván nemcsak Vajai-ban fogalmazódott meg, hanem a magyar politikai elit is veszélyt láthatott a belső-ausztriai belháborús helyzetben. Igaz, sem korábban, sem később nem hivatkoztak a parasztek követeléseikben külön az 1514. évi magyarországi eseményekre.⁹⁸ Ahogy láthattuk, az kizárólag az ijedt és mindenütt segítségért kilincselő krajnai rendek retorikájában mutatható ki.

A magyarokban munkáló félsz annak is szólhatott, hogy 1514-ben a Magyar Királyság nyugati és délnyugati régiója gyakorlatilag érintetlen maradt. Amit a szakirodalom feltárt és az Alföldön történt eseményekhez kívánt kötni, azok jelenlegi tudásunk szerint nem hozhatók kapcsolatba Dózsának és társainak a mozgalmával. Minden esetben csak elszigetelt, pontszerű, egyszerű, köztörvényes esetről (Zágráb-Gréchegy) vagy régóta húzódó problémagócról (a turopoljei nemesek állandó sérelmei) volt csak szó.⁹⁹ Ianus Vitalis Panormitanus humanista munkájának (*A magyaroknak az 1514. esztendőben viselt keresztes háborúja és a mindkét részről elkövetett iszonyatos kegyetlenségek*) egyik utalása, miszerint az 1514. évi magyarországi megmozdulások során „számtalan paraszt jött faluját elhagyva mindenfelől, Emonából, Sisciából, a Dráva és Száva partjáról”¹⁰⁰ meglehet, hogy megtörtént, hiszen saját lelki üdvükért nem kevesen kelhettek útra az eredetileg az oszmánok ellen indítani kívánt keresztes hadjáratba. De az, hogy odahaza, Szlavóniában komolyabb konfliktus támadt volna, a források hallgatása miatt elvethető. Valószínűleg Vas, Sopron és Zala megye nemessége is csak

97 „hoc sero certe littere ex partibus Corinthie et confinibus huius regni venerunt ad dominum nostrum reverendissimum cardinalem et legatum, quibus certo significatur homines populares et plebeos ac rusticas gentes in Corinthia, prout anno preterito in hoc regno erat, insurrexisset et castra iam in confinibus huius regni nostri satis munita cepisset et miram crudelitatem exercere. Timendum est profecto, ne hoc regnum invaderent et nostri quoque rustici illis rursus adhererent.” (*Monumenta rusticorum in Hungariam rebellium anno MDXIV. Maiorem partem collegit Antonius Nagy Fekete. Ediderunt Victor Kenéz et Ladislaus Solymosi atque in volumen redigit Geisa Érszegi. Bp., 1979. [A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 12.] [a továbbiakban: Mon. rust.] 344–345., a DL 97646. nyomán.)*

98 Ennek ellenkezőjét állítja Hermann Wiesflecker („Sicher hat der Aufstand des Georg Dozsa über die Grenzen herübergewirkt” – *Uő: Kaiser Maximilian V. 114.*), mindez azonban nem több minden konkrét adatot nélkülöző, kétségkívül látványos interpretációnál.

99 Mon. rust. 206–208., nr. 178., 498–499., nr. 379., a DL 37580. nyomán. – Továbbá lásd még a jelen kötetben *Varga Szabolcs* tanulmányát!

100 Uo. 243. (100. sz.), fordítását lásd *Kronikáink magyarul III/1. Válogatta és fordította Kulcsár Péter. Bp., 2006. (Történelmi Források III) 133–136., az idézet: 133. Az ókori Emona ugyan Laibachnak felel meg, azonban valószínűnek tartom, hogy ez esetben a szerző inkább Zágrábra gondolhatott.*

azért kérte fel 1514 júliusában Kanizsai Jánost kapitányának,¹⁰¹ hogy minél jobban elébe menjen a pusztításoknak.¹⁰² De talán aggodalomra adhatott okot az is, hogy a magyarországi mozgolódások által érintett területeken sem állt teljesen helyre a rend, ahogy erről II. Ulászlónak fivéréhez, Zsigmond lengyel királyhoz intézett levelében találhatunk utalást. A később Bécsben megvalósuló királytalálkozó helyszínéeként jó ideig Budát jelölték meg. Emellett érvelt 1515. április 24-én Ulászló, hangoztatva: „a nép múlt nyári felkelése miatt, amelynek utórezgései még nem teljesen ültek el, úgy gondoltuk, biztosabb, ha nem vagyunk hosszabb ideig távol az országnak mintegy központjától”.¹⁰³ Persze azt, hogy valóban léteztek még ingoványos területek az országban és nem inkább holmi, a saját álláspontot erősítő frázisokról volt szó, nehezen tudjuk megítélni. Mindazonáltal az bizton állítható, hogy a magyar és cseh királynak nagyon is érdekében állhatott az, hogy ne csak a Dózsa-féle felkelés által érintett területeken, hanem a déldélnyugati országrészben, illetve azok közvetlen szomszédságában, amelyek szintén egyre inkább az oszmánok elleni védekezés hátszágának számítottak, rend legyen.

A krajnai rendek szorult helyzetükben – segítség híján, ugyanakkor valószínűleg Miksa császár tudtával – nem sokkal a krajnai helyzet májusi eszkalálódása után a magyarokhoz fordultak. Régóta ismert a szakirodalomban a legalább 1508 óta¹⁰⁴ krajnai zsoldban álló Klisszai Márk¹⁰⁵ kapitány esete,¹⁰⁶ akit

101 Mon. rust. 153–154., nr. 115., a DL 24872. nyomán.

102 Nem mond többet: *Barta Gábor*: Az 1514. évi parasztháború és a Dunántúl. *Vasi Szemle* 24. (1973) 232., 239.

103 *Hermann Zs.*: Az 1515. évi 32. (Acta Tomiciana. Epistole, legationes, responsa, actiones, res geste serenissimi principis Sigismundi, ejus nominis primi, regis Polonie, magni ducis Lithuaniae, Russie, Prussie, Masovie Domini. I–XVIII. Szerk. Stanislaw Górski et al. Poznań, 1852–1999. III. 340–341. 469. sz. nyomán).

104 Deželnozborski I. 15. 13. sz., ugyanitt további dokumentumok is található katonai működésére.

105 Nem tudjuk eldönteni egyéb források híján, hogy ugyanez a Klisszai Márk volt-e az, aki 1504 folyamán Miksa követeit lépre csalta és oszmán kézre akarta adni. Galezzo comes Meltzii [Miksa római királyhoz?] (1505. máj. 6., Strassburg/Strasbourg): „cum sua regia maiestas unacum domino Ioanne de Kynseck [ti. Johann von Königsegg – P. B.] milite et collega mea et aliis me oratorem ad Turchum misisset, quod Marcus de Cliss, qui nobiscum equitavit, nos perfide tradidit, itaque, nisi per nos divina clementia proviseum esset, omnes capti et prostrati fuisset, que ego sue regie maiestati notifico, ut in posterum ab ipso Marco sibi cavere et abstinere possit” (ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 15, Konv. 2, fol. 33.). – E követéség 1504. évi keltezésére: *Regesta imperii XIV. Ausgewählte Regesten des Kaiserreiches unter Maximilian I. (1493–1519)*. I–IV. Szerk. *Hermann Wiesflecker*. Wien–Köln, 1990–2004. IV/1. 19143. sz.; Klisszaira lásd még összefoglalóan: *G. M. Metzsig*: Kommunikation und Konfrontation 49–50. 1505–1506. évi szerepére a szakirodalom számára ismeretlen adatok: *Österreichische Nationalbibliothek, Wien, Handschriften-, Autographen- und Nachlasssammlung* [a továbbiakban: ÖNB HAN], Ser. n. 2646, 6., 35–37. pp., ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 44, Konv. VIII/1, fol. 137–138. (Klisszai Márk keltezetlen, 1505 körüli kiadványa.)

106 *Vö. F. M. Mayer*: Die innerösterreichische 85–86. és *B. Grafenauer*: Kmečki upor 119–120.

valamikor 1515. június közepén¹⁰⁷ nem messze a szlavón–krajnai határtól, a Száva-parti Rann (Brežice) várába szorítottak be a felkelt parasztok. Az erődítményt megostromolták, akit pedig ott találtak – Klisszain kívül még fivérét, illetve még más nemes urakat –, mind lemészárolták, a fejüket kopjákra tűzve hordozták körbe. Klisszai és emberei egy fontos „külföldi kiküldetésük” végrehajtása során szorultak kelepcebe és vesztették életüket: útban voltak Hans von Auersperg krajnai tartományi főkapitány és az ottani tartományúri „kincstárnok” (*Vizedom/vicedominus*) parancsára a császár levelével együtt, hogy a horvát bántól fegyveres segítséget kérjenek. Van olyan forrásunk, amely arról számol be, hogy az ötven (más adatok szerint több mint hatvan) áldozat között horvát nemesek is voltak.¹⁰⁸ Mindez szokatlan nagy csapást jelentett Krajna számára, mivel a május óta remélt segédcsapatok – bárhonnán is jöjjenek – még mindig komolyan hiányoztak. Nem beszélve arról, hogy Klisszai és harcedzett kompániájának megsemmisülése nemcsak újabb pozícióvesztést, hanem súlyos presztízsbeli csapást is jelentett. Ahogy fentebb már említettem, június 24-én a krajnai főkapitány, akihez ekkorra már biztosan eljutott Klisszai és társainak szomorú vége, ettől függetlenül még úgy tudta, Stájerországba, Herbersteinhez magyar segédcsapatok várhatók.¹⁰⁹

A Jagellók és Habsburgok közötti bécsi napok és az azt megelőző tárgyalási fordulók során a belső-ausztriai helyzet rendezéséről is szó eshetett. Közvetve egészen biztosan: július 4-én a Miksa által Pozsonyba visszaküldött követ, Břetislav Švihovský z Rýzmbërka a Habsburg-fél többnapos késlekedésének okaként – a császár gyengélkedésén, az ausztriai rendek támogató szavazatának bevárásán kívül – a parasztfelkelést jelölte meg. Az egyeztetés útjában álló problémák megoldásának azonban már a végén jártak, és úgy becsülte Miksa, hogy két nappal később Bécsbe¹¹⁰ fognak indulni.¹¹¹ De a tár-

107 Grafenauer szerint (Kmečki upor 120.) június 15. körül. Jún. 12-én még élőként említve, jún. 24-én viszont már néhai. Vö. OSZKK Cod. Germ. 66, fol. 47v, 49r.

108 Jože Koropec egy lábjegyzetek nélküli tanulmányában arról ír, hogy ekkor Klisszai már másodjára kelt útra Horvátországba, és a császári parancson kívül még 500 asszonyt és gyereket hurcolt magával, hogy őket a tengerpart menti horvát nemeseknek eladja, mivel ott az oszmán pusztítás miatt kevés „alattvaló” volt. Interpretációja szerint ez nem volt más, mint a nemesek bosszúja a felkelő parasztság ellen. Sajnos nem sikerült megállapítanom, hogy a szerző a meglehetősen hihetetlen részleteket hol olvasta. *J. Koropec: Der innerösterreichische 237.*

109 Vö. 82. j.

110 Június 27. és július 3. között Linzben, július 4-én Linzben és a szomszédos St. Florianban tartózkodott a császár, azaz ekkor már útra kelt. Vö. *V. Kraus: Itinerarium 302.*

111 „Darauf sol er ihren lieben itzo weiter zuvorstehen geben, das wir hieher komen sein und vor gut angeseen haben, in vor, und widerumb zu ihren lieben abzufertigen und in solch unser zukunfft hiher zuvorkunden. Und diss mehr, das wir uns etwas unser zugefallen schwacheit, auch unser landschafft halben, dovon wir iren lieben bey doctor Balbus zu entboten. Dortzu unser pauern empörung, auch der vorsicherung halben von unser landschafft gegen[!] unsern lieben brudern, dem konige von Ungern, der heyrat halben etlich wenig tage hie saumen müssen, und mit den ertzelten sachen zuthuen gehat haben, wir seint aber nue am ende, und wollen uns gewislich ubermorgen von hynnen erheben und hinab ken Win zihen” (X.

gyalóasztalok mellett talán ennél konkrétabb, a hadi helyzettel kapcsolatos teendőkről is tanácskozhattak. Július közepén a stájer tartományúri apparátus Herbersteinhez is továbbította a magyar királynak a bán és mások számára írt levelét másolat formájában. De az eredeti példányok is Herberstein felé utaztak, amelyeket egyúttal a főkapitánynak kellett a címzetthez juttatnia. Emellett még abban kértek tájékoztatást – ami nyilván az igénybe veendő magyar támogatás miatt korántsem volt mellékes –, hogy valóban szükség van-e még segítségre, merre táboroznak a parasztok vezérei.¹¹² Kérdéses, hogy a magyar csapatok beavatkozására végül sor került-e, a fentebb említett, bizonyos horvát katonák betörésétől tartó levélíró nem éppen erre gondolt-e. Egyáltalán: harcolt-e magyar kontingens Herberstein irányítása alatt? Július közepén, a hónap második felében ugyanis mind Stájerországban, mind Krajnában (Karinthiában valószínűleg még előbb) sikerült leverni a felkelők hadait. Már július 20-án a Perényi Imre nádor mellett Valpón feltűnő Verbőci István is arról írt, hogy a Karintia és más, külföldi területek felől félve várt betörés a múlté. Minden, amitől tartottak azonban „már részben elszunnyadt és kihunytt, a maradék része pedig mérséklődött, és így hamarosan elül” – összegzett Verbőci.¹¹³ Krajnában augusztus legelején hallunk még mozgolódásokról Krainburg (Kranj) és Radmannsdorf környékén, viszont ennek is el kellett csitulnia, mivel augusztus 10-én a krajnai tartományi kapitány, Hans von Auersperg Herberstein két nappal későbbre időzített távozásáról ír levelében. Szól a Szent Bertalan napjára (augusztus 24.) tervezett tartományi gyűlésről, ahol a parasztság végleges meghódolása lenne a fő napirendi pont. Az előbbi kifejezetten kérte még, hogy maradjon a hadvezér egészen addig, míg a parasztok a békepénzt (*fridgelt*) meg nem fizetik, kapitányaikat és a főszervezőket át

Liske: Dwa dyaryusze 136.). E részletet lásd a Ferber-féle napló rövidebb, latin változatában: Uo. 181., ill. GHStA PK OBA Nr. 20679, fol. 34r–v.

112 1515. júl. 14. Andreas Spangsteiner stájer landesverweser [azaz a tartományi főkapitány helyettes bíraskodási hatáskörrel], Lienhart von Ernau vicedominus, Lienhart von Harrach, Erasmus von Saurau landmarschall, Ernst von Trautmanstorff [Georg von Herberstein] főkapitányhoz: „So zaigt uns Wilhelm Schrot an, was die kunigliche wirde von Hungern dem bon und andern schreib, wie ir auch in beyligennder abschrift sein, des Schrottn briefs vernemen werdet. Daneben schiken wir euch dieselben kuniglichen brief, werdet ir der notdurfft nach woll zuantworten wissen, dann uns ist verporgen, ob euch hilf not sein welle oder nit, und wo sich der pawern radlfurer niderthun oder siden. Mogt ir auch poster als wir erkhonnden und demnach die kuniglichen brief, wie vernomen, ainem yeden, wem sy lawtten, uberantworten lassen” (OSZKK Cod. Germ. 66, fol. 40r.).

113 „Deo tamen favente, omnia, que tum ex parte Carynthiarum, tum vero aliarum exterarum gentium innumeri timebamus, iam in parte sopita sunt et extincta, reliqua etiam mitius se habent et illa quomodo propediem sedabuntur, prout clarius cum egregia dominatione vestra brevi superinde loquar.” (DL 47113. 1515. júl. 20., Valpó. Verbőci István Bajoni Jánoshoz. Köszönöm Neumann Tibornak, hogy felhívta figyelmemet erre az oklevélre. – A forrást lassan kétszáz éve több-kevesebb hibával *Jankovich Miklós* is közreadta: Werbőczy Istvánnak bébizonyított halála, 's temetése eltörli Praynak, 's Gustermannak- állításait. Tudományos Gyűjtemény 13. [1829: 10. sz.] 3–33., az idézett rész: 32.

nem adják.¹¹⁴ Időközben a birodalmi hadak beavatkozása másutt is – valószínűleg a velencei fronton – szükségessé vált, és ezért a császár augusztus 10-én 1300 katonát kért Herbersteintől, amelyből – adott esetben – 300-at visszatartathatott.¹¹⁵ Vélhetően ekkorra a legnagyobb hadmozdulatok véget értek Krajnában is. Auersperg valószínűleg inkább csak biztosra akart menni a „sikeres” rendezés érdekében azzal, hogy Herbersteint és a parasztok számára rettegett katonáit marasztalja. A parasztsereg(ek) vezéreinek egy része, így a már említett Klander/Glander velencei területre menekült. Rann környékén, ahol Klisszai Márkot megölték, állítólag szeptemberben is voltak elégedetlenkedők, de azt a csoportosulást a stájer tartományi főkapitány, Siegmund von Dietrichstein már hamar felszámolhatta.¹¹⁶

Más források közvetlenül szintén amellett szólnak, hogy a parasztság ellenállását legkésőbb augusztus elején megszüntették. Az augusztus elején Sopronban is megforduló¹¹⁷ II. Ulászló király levélben fordult György brandenburgi örgrófhoz, Frangepán Mátyáshoz, „Herbstnéhez” (*Herbstin*), vagyis Frangepán Ilonához, Turóci Bernáthoz, a dalmát–horvát–szlavón bán Beriszló Péterhez, valamint Georg von Herbersteinhez. E levelek – a Herbersteinnek címzett kivételével, amelynek tartalmát hozzávetőlegesen sem tudjuk megállapítani – a kialakult helyzetre vonatkozóan utasításokat, kéréseket fogalmaztak meg. Beriszlónak azt adta parancsba a magyar király, hogy a helyi, vélhetően szlavóniai és horvát rendektől (*landschaft*)¹¹⁸ néhány száz könnyűfegyverzetű lovasra (*hussarn*) kérjen engedélyt (és nyilván legfőképpen pénzt). Erre talán azért lehetett szükség, mivel a végső győzelem még nem volt biztos

114 *Molitoris K.*: A belső-ausztriai 29–30., 34., 40–42. Arra, hogy Herberstein távozása Szent Lőrinc napja (aug. 10.) utáni vasárnapra (aug. 12.) esett (volna), és hogy miféle szempont vezérelték még Auersperget, amikor Herbersteint győzködte a maradásról (a Bertalan-napi tartománygyűlésről szóló sorokat elhagytam): „Sover ir van suntag nit abziecht, als ich verhof, so will ich gewislich bey euch sein und vor ewrn abschid allerlai mit euch reden. Wo ir aber ee abzugt, so lasst mich wissenn, so wolt ich ee unnder wegen zu sein oder ander enden zu euch komen. [...] So ir aber numals kurtzlich abziecht und das land waydlich gestrafft, so mocht es yetz gleich fueglich und mit gueten eren vor ewrn abzug beschehen, damit die pawrn nit sprechen ja, so der veldhawbtman hinweg ist, so helt mon uns erst frid. Demnach wellet ir oben den frid oder stillstandt vor ewren abzug berueffen lassen, doch mit dem anganng [kora újkori írással *anhanngra* javítva], so ferr die pawrn gehorsam das fridgelt geben und ir hawbtleut und radlfurer anntworten, so wolt ichs hie auch bestellen etc. Bit euch eillunds eurs beschaids und wann ir abziehen wellt. Ich sech aber im hertzen gern, das ir blibt bis auf negsten eritag etc.” (OSZKK Cod. Germ. 66, fol. 57v–58r.)

115 OSZKK Cod. Germ. 66, fol. 26v.

116 *F. M. Mayer*: Die innerösterreichische 101.

117 A magyar király augusztus 2-án még Bécsújhelyt (GStA PK OBA Nr. 20550), augusztus 5–6-án Sopronban (pl. DF 204144./29. ecw, DF 287660.), augusztus 11-én viszont már Pannonhalmán (DL 68080.) keltez.

118 Birodalmi nyelvhasználatban inkább rendeknek („der dem Landesherrn, insb[esondere] bei der Schuldenverwaltung, gegenüber tretende [oft auch von diesem initiierte] Zusammenschluß aller Landesstände oder, wo Geistlichkeit und Adel fehlen, auch nur der in Städten, Ämtern uä. verfaßten Untertanen”) lehetne fordítani. Vö. Deutsches Rechtswörterbuch VIII. 587–591. Idézet helye: no. 587.

Krajnában. A többieknek, akik feltűnő módon egytől egyig a nagy, szlavóniai és horvát határ menti uradalmak birtokosai voltak, a király azt parancsolta: a Stájerországból, Krajnából menekülő lázadó parasztokat Magyarországon ne telepítsék le és semmilyen más módon maguknál ne tartóztassák őket. Mindezt annak érdekében rendelte el, hogy „a károkozók ekképp megbűnhődjenek, és mások a jövőre nézvést mindebből tanuljanak”.¹¹⁹ Ez már egybecseng a Miksa császár által Georg von Herbersteinnek néhány nappal később írt parancslevél soraival. Ebben azon paraszttal kapcsolatban hangoztatta parancsát, akik egészen addig nem akartak neki hűséget fogadni, vagy ha tettek is, azóta azt megszegték: „hogy ilyen dolog többet ne történjen meg, olyan büntetést kell bizony alkalmazni; nemcsak hogy a mi [ti. tartományúri – P. B.] parasztjainkat kell a többi, tudniillik a főpapok és nemesek parasztjai számára szolgáló példaként megbüntetni, és azoknak a mieinkkel példálózni, hanem minden hűtlen ellen ugyanolyan büntetéssel [...] kell eljárni”.¹²⁰

Korántsem csodálható, hogy az ilyen kataklizmaszerű eseményeknél fontos szerep jutott annak, hogy a későbbiekben a hasonló fordulatoknak elejét vegyék. Mindezt pedig – praktikus okok miatt, így például a fontos munkaerőt kímélendő – főként a főkolomposokon vettek (volna) bosszút. Aki meghódolt, az megmenekülhetett. Alig ültek el a parasztháború hullámai, a császár és a krajnai rendek között az ezt követő, említett Bertalan-napi grazi, klagenfurti, laibachi tartománygyűléseken rögtön megindult az alkudozás. Jól mutatja ezt a császár, illetve stábjá által bevezetni kívánt *Bundpfennig* esete, amely minden földesúri szolgálatban állót telkenként 2-3 krajcárral sújtott volna. Ezt viszont a krajnai rendek túlságosan sokallták, és a helyzetet még túlságosan képlékenynek tartották. Igaz, valójában a belháborút előidéző tényezők feltárása is nehezen haladt. Az augusztusban még mindig Laibachban

119 Wilhelm Schrott Andreas Spangsteiner stájer landesverweserhez, Aflenz, 1515. aug. 8.: „Yetz umb die drit stund nach mittag ist mir mein sun von Odennburg mit den brieften an margraf Georgen und an graf Mathes von Frannkapan, an die Herbstin zum Samabar, an Bernhartn Thurotz, auch an den wann in Krabaten und Windischlanndt und ain brief an hernn Jorgen von Herberstain veldhawbtman in Steir, Kernndten und Crain lautttund komen, die ich euch zusambt ainen brief an euch den ausschus lautttund hiemit schikh, das ir die brief all aufs peldist auf ainer lanndschaft cossten, dahin sy gehorn, schiket. [...] Die kuniglichen wiert von Hungern schreibt dem wan, so in ain landschaft umb etlich hundred hussarn anrueff, das er ainer lanndschaft damit bevolhen sey, den anndern schreibt er, das sy kainen aufruerigen fluchtigen pawrn aus Steir, noch Crain auf das Unngern nit sidln, noch in annder weg bey inen enthalten, darumb das sy die radlfurer destatlicher gestrafft und ander in kunftig zeit exempl darab nemen” (OSZKK Cod. Germ. 66, fol. 41r.).

120 „Aber welh pawrn noch nit gelobt oder new aidspflicht getan oder dieselben new aidspflicht seidher gebrochen hetten, den oder dieselben, wie du magst, darzue bringest, das solhs nochmals beschehe, doch das in solher straffordnung gehallten: also das nit allain unnsere urbarslewt der anndern, als der prelaten oder der vom adl, pawrn zu exempl gestrafft und dieselben pawrn an unnsere pawrn gespiegelt, sonnder gegen allen ungehorsamen mit gleicher straff nach massigung, auch guetbedunken unnsere rat zu Laibach unnd der so yetzo durch den cardinal vonn Gurkh daselbsthin geschickt gehandelt werde” (OSZKK Cod. Germ. 66, fol. 27r-v.).

ülésező, fentebb már említett császári tanácsosok utasítására megbízottak vagy küldöttek (*Umreiter*) járták körbe a parasztokat. Feladatuk – Franz Martin Mayer szerint – az volt, hogy panaszukat felvegyék. Elképzelhető, hogy talán ugyanolyan, ha nem fontosabb volt ennél, hogy felmérjék a telki állományt. Viszont ezzel kapcsolatban a panaszok szerint olyan torzítások is előfordultak, hogy fél telket egész telekként könyveltek el.¹²¹ Az egész eljárás a krajnai rendek ellenállásába ütközött. Ahogy Fülöp freisingi püspöknek bischofslacki ügyvivője (*anwelde*) 1515. november közepén jelentette a parasztfelkelés komolyan érintette uradalomból: „míg azonban a parasztok szíve és kedélye nem hűlt ki, [addig] elővigyázatosak leszünk. Az ilyesfajta felmérések a parasztok között újból felkelést válthatnak ki”.¹²² Egy újabb felkeléstől való félelmükben a krajnai rendek válaszirataiban hamar előkerült az is, hogy nem mindenki bűnhődött meg megfelelő módon vétkeiért: állítólag néhányan kisebb retorzióban részesültek, mint ahogyan azt eredetileg tervezték.¹²³

Valószínűleg tehát a belső-ausztriai tartományok végül részben saját erőből, részben I. Miksa császár csapataival kiegészülve meg tudtak birkózni a rájuk háruló feladatokkal. A magyar király segédcsapatai végül legfeljebb csak a határról figyelhették az eseményeket. Maga a tény, hogy I. Miksa és II. Ulászló vagy éppen (tartományi) megbízottjaik együttműködtek volna bizonyos katonai kérdésekben, egyáltalán nem volt egyedülálló a korban. Főként harmadik fél ellen irányultak az ilyesfajta összefogások. Legszemléletesebb példa erre az 1522-től Karintia, Krajna és Stájerország által folyósított pénzügyi és olykor katonai segély, amely az Oszmán Birodalom elleni védekezésben játszott kulcsfontosságú szerepet.¹²⁴ Viszont ellenkező irányú csapatmozgásról is tudunk: 1499-ben a svájciak elleni háborúra Miksa római király ezer nehéz- és ugyan-

121 A bischofslacki uradalmi apparátus (várnagy [*pflieger*], tisztartók [*khastern*], tanácsosok [*rate*]) Fülöp freisingi püspökhöz. Bischofslack, 1516. jan. 16.: „Aber ein landschafft ist gantz unluschtig und verdrieslich über dye comissari gewest, ursach des umbreytens und beschreibung aller stannde hueben, der sy auff anzaigen der pawren aiglistgkhaytt oder oberer ainfalt offtt ain halbe hueben für ein gantze beschreibenn” (BHStA HL Freising 4, Fasz. 41, Nr. 211, 2. pallium, fol. 5r. A pattanásig feszült helyzetről e jelentés jó képet nyújt.).

122 Wolfgang Swartz bischofslacki megbízott (*anwelde zu Lack*) Fülöp freisingi püspöknek. Bischofslack, 1515. nov. 14.: „Dieweyll aber der pawrn hertz und gemueter noch kallt sein, tragen wir fursorig, es mochte durch solhs umbreyten von newem ain awffrur under den pawrn bewegen werden” (BHStA HL Freising, 4, Fasz. 41, Nr. 211, 2. pallium, fol. 2r.).

123 Az utózőngékre és a rendezési kísérletekre összefoglalóan: F. M. Mayer: Die innerösterreichische 102–114. Ugyanerre, illetve a parasztság helyzetére általánosságban még: B. Grafenauer: Kmečki upor 135–166.

124 Pálffy Géza: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. Vázlat egy készülő nagyobb összefoglaláshoz. Történelmi Szemle 38. (1996) 172–173., illetve E. Kovács Péter: Ferdinánd főherceg és Magyarország (1521–1526). Történelmi Szemle 45. (2003) 25–44.

ennyi könnyűfegyverzetű lovast akart a magyar királytól kérni.¹²⁵ Tíz évvel később Velence ellen szállt nyeregbe kétszáz könnyűlovas.¹²⁶

Jelen esetben azonban teljesen másról volt szó: a törvényes uralkodó ellen az alattvalói lázadtak fel. Az uralkodói retorika fogalmazásmódja, miszerint a büntetésnek példamutatóan súlyosnak kell lennie, szintén ennek szolt. II. Ulászlónak nemcsak a parasztháború napjaiban megkötött házassági szerződés, hanem saját, jól felfogott érdeke és uralkodói szolidaritása is azt diktálta, hogy segítséget nyújtson. Hiszen még egy év sem telt az 1514. évi magyarországi események óta, ami után pedig a magyar király fordult a szomszédos országokhoz (1514: 70. tc.): „az ország végvidékein lakó parasztnok közül igen sokan, a büntetéseik következtében jelenleg reájuk rótt terhek és szolgálatok miatt a külföldre, tudniillik Lengyel-, Moldva- és Morvaországba meg Ausztriába költöznek, hogy ott letelepedjenek, ami hogy meg ne történhessék, méltóztassék a királyi felség ez országoknak megírni, hogy a letelepedés végett oda általmenő jobbágyokat és parasztnokat mindenkor szolgáltatassák ki és korábbi lakhelyeikre vezessék vissza, sőt még oda be se bocsássák.”¹²⁷ Állítólag a magyar és lengyel királyok pozsonyi találkozásán, amely csakis a nevezetes 1515. évi tárgyalásokkal lehet azonos, a két uralkodó között a másik országába szökött jobbágyok visszaszolgáltatásáról is szó esett.¹²⁸ Ez pedig jól egybeesik azzal, amit a fentebb már említett forrásokból megtudtunk, azaz a birodalmi területek és a Magyar Királyság közötti hasonló panaszok, kérések, a belső-ausztriai parasztháború biztosan napirendre kerültek az 1515. tavaszi nyári Habsburg–Jagelló-egyeztetések során.

Ugyanúgy a közös (ezúttal rendi¹²⁹) összetartás mondathatta a következő nagy parasztháború (1525) évében a paraszti hadaktól tartó ausztriai rendekkel a tartományi gyűlésen Ferdinánd főherceg számára szánt válaszukban a következőket: „a rendek számára kedvező, hogy ha a hercegi felség vagy az ő tanácsa a régi, a Magyarország, Csehország, Ausztria és Morvaország közötti egyezség és megállapodás értelmében ugyanezeknél tárgyalással eléri és kieszközli, hogy amennyiben náluk vagy a főhercegségben lázadás támadna és nőne, úgy az egyiknek a másik ország számára segítséget és támogatást kell nyújtania”.¹³⁰ Az már más kérdés, hogy 1525-ben a salzburgi érsek területéről Stájerországba behatoló lázadó paraszti hadak, miután egyesültek a stájer-

125 Regesta imperii XIV. III/1. 9365. sz.

126 DL 68152.

127 Magyar törvénytár I. 738–739.

128 Vö. *Hermann Zs.*: Az 1515. évi 38. (a DF 217528. nyomán [helytelenül 1519-es dátummal]).

129 Vö. 118. j.

130 S. l. s. d. [1525. jún. eleje] az Osztrák Főhercegség Bécsben ülésező rendjeinek válasza a tartományúrnak: „Es will auch ain landschaft fur gut ansehen, das f. d. oder ir hofrat in craft der alten verainigung und vertrag zwischen den khunichreichen und landen Hungern, Behem, Osterreich und Marhern mit denselben handeln und practiciern lass, wo sych aufruer bey inen oder in dysem ertzherzogthumb begeben und zutragen, was gestalt ain landt dem andern in solhem hilf und beystand thuen solle” (BHStA HL Freising 4, Fasz. 3, Nr. 26, fol. 12r.).

országi Schladming bányászlegényeivel, a saját tartományát (és talán nem túlzás, az oszmán fenyegetés árnyékában Belső-Ausztria békéjét) féltő Siegmund von Dietrichstein csapatait – benne állítólag a karintiai, krajnai rendek segédcsapataival, egy kisebb cseh kontingenssel és könnyűfegyverzetű lovasokkal – legyőzték. Maga a tartományi főkapitány, Dietrichstein is fogságba esett. Az újabb, *nagyobb* belháborút tehát kevésbé e segédc csapatok akadályozták meg, mint inkább talán csak az, hogy a paraszti sereg Michael Gruber vezetésével nem vette dél(kelet) felé az útját.¹³¹ Amennyiben Gruber mégis az alig egy évtizede még belháború sújtotta terület, Dél-Stájerország, Krajna felé kanyarodott volna, nem tudjuk megbecsülni, hogy odaérkezése milyen hatást váltott volna ki. Valószínűleg a stájer, karintiai vagy krajnai rendek számára az 1515. évihez hasonló, sőt még több nehézséget okozott volna egy nagyobb mértékű mozgósítás. A magyar király esetében – az ausztriai rendek várakozásaival ellentétben – talán éppenséggel lehetetlennek bizonyult volna az ilyesfajta kérés teljesítése, mivel számára ekkoriban mindennél fontosabbnak tűnt az oszmánok elleni védekezés.

Függelék

Az osztrák vagy szlovén szakirodalomban teljességgel ismeretlen, de – a téma egyediségénél fogva – a magyarországi történelmi emlékezetből is kivett Molitoris Károly azon, több mint száz éve megjelent tanulmánya,¹³² amely egy, az akkor a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában őrzött kéziratot¹³³ kísérelt meg feldolgozni. A kötetre Márki Sándor hívta fel Molitoris figyelmét, ahogy munkája előszavában olvashatjuk. Az 1910-es évek elején Kolozsvárott oktató és így ott nyilván a szerzőt is tanító Márki Dózsával kapcsolatos kutatásai során bukkanhatott a kéziraatra. A kötetünkben 65 fólión, illetve két, utólag befűzött kis cédulán összesen 74 hosszabb-rövidebb dokumentum található. Ezek legna-

131 Vö. *Günther Franz*: Der deutsche Bauernkrieg. München–Berlin, 1933. 276–279. A Franznál olvasható „böhmisch-ungarischen Knechten” kifejezés sajnos a forrás eredeti szövegében (*Franz Bernhard von Bucholtz*: Geschichte der Regierung Ferdinand des Ersten. I–IX. Wien, 1831–1838. IX. 625–629.) egyértelműen cseh. Az ott említett könnyűlovasokat (*hußarn*) biztosan semmiféleképpen nem kötném magyarokhoz. Továbbá az sem bizonyítható, hogy e cseh csapatok II. Lajos jóváhagyásából és nem az osztrák főherceg saját zsoldjából tartózkodtak Stájerországban. Dietrichstein szerepére és a parasztháború stájerországi hatásaira lásd még: *K. von Moltke*: Siegmund von Dietrichstein 240–250., illetve *R. Schäffer*: Der obersteirische 62.). Karintiára vö. *Th. Zeloth*: Soziale Krisen 50–52.

132 *Molitoris K.*: A belső-ausztriai.

133 Akkori jelzete (Fol. Germ. 116) megváltozott, jelenleg: Cod. Germ. 66. Formai és tartalmi leírása: *András Vizkelety*: Beschreibendes Verzeichnis der altdeutschen Handschriften in ungarischen Bibliotheken. I–II. Wiesbaden–Bp., 1969–1974. I. 151–154.

gyobb része egységes írásképpű, egyetlen korabeli kéztől származik.¹³⁴ Az utolsó darabok azonban – formai alapon, már csak az eltérő ductus alapján is – kakukktójásnak számítanak: három 1516-ból származó iratról (az egyik a krajnai, a másik kettő a stájer rendektől), valamint egy pettauai polgár kiadványáról van szó. A két stájerországi rendi irat ráadásul eredeti példány (a második Siegmund von Herbersteinhez szól).¹³⁵ Tartalmi szempontból viszont a legkorábbi öt oklevél nem illik a képbe,¹³⁶ hiszen az összes többivel ellentétben ebben szó sem esik a krajnai parasztlakmozgalmáról, sokkal inkább Georg von Herberstein karrierjére szolgálnak forrásul. Éppen ez utóbbi miatt mondható el bizonyos darabokról: annak ellenére kerültek be a szakmai végkeringésbe, hogy maga a kötet és annak tartalma a krajnai parasztlakmozgalom vagy éppen Belső-Ausztria késő középkora iránt érdeklődő történészek előtt ismert lett volna. Mindez amiatt van, mivel a 16. század derekán a nyilván még meglévő eredeti példányok alapján tizenhárom, 1507 és 1516 között keletkezett, Georg von Herbersteinhez címzett iratot nyomtatásban is kiadtak.¹³⁷

A már Molitoris által hivatkozott kötet esetében roppant egyedi forrásokról, egy másolati kötettről van szó, amely nem másnak, mint a krajnai, stájerországi, karintiai parasztlakmozgalmak ellen küldött hadvezérnek (*Feldhauptman*), Georg von Herberstein e tárgyban kelt levelezését (elsősorban természetesen a bejövő darabokat) tartalmazza.¹³⁸ Mindeddig a szakirodalom kénytelen volt általában a különféle tartományok rendi levéltáraiban fennmaradt instrukciókkal, jelentésekkel beérni, amelynél a kötet tartalma szerencsésen gazdagabb. Külön érdekesség, hogy nem Georg másolati könyve az egyetlen „Herbersteinica” az Országos Széchényi Könyvtárban: Siegmundnak a 16. század derekán megjelent, sokat elemzett önéletrajzának saját maga által javított kéziratos változata szintén itt található (Quart. Germ. 200).¹³⁹ De erről már az igen jó történeti érzékű Kovachich Márton

134 A 2. fol.-on látható vízjel alapján (kétkarú mérleg) a 15. század végére, a 16. század elejére (mindenféléképpen a 16. század közepe előttre) kell tennünk a kötet nyersanyagául szolgáló papír készítésének idejét. Köszönöm Mikó Gábor észrevételét.

135 A stájer rendek 1516. aug. 3-i (OSZKK Cod. Germ. 66, fol. 62r–63v.) és Zacharias Khrall pettauai polgár oklevele kiadva: *Molitoris K.: A belső-ausztriai 47–51.* („A” és „B” dokumentumok). A kötetben található iratoknak nem a teljes, szelektált jegyzéke (a kötet régi, ceruzás oldalszámait feltüntetve): uo. 56–58.

136 OSZKK Cod. Germ. 66, fol. 21r: 1514. okt. 31., Innsbruck. Miksa tanácsosához, Georg von Herbersteinhez.

137 Herrn Georgns herrn Lienharts sons noch merere dienst, weder hievor außgangen, volgen hernach. Wien: Michael Zimmer, 1564. Magam a Bayerische Staatsbibliothek (München) online is elérhető példányát (4 Geneal. 32, Beibd. 2) használtam. A kötet kiadásának célja számomra – előszó, utószó, kommentárok híján – meglehetősen homályos. A dokumentumok egy részét újraközölte a nyomtatvány alapján Franz Martin Mayer egyik cikkének a függelékében (Materialien 20–25., 27–30.).

138 A díszes, korabeli bőrkötés elején tintával: „Contra paurn aufruer herr Georgen Herberstain veldhauptman, Steir, Karntn, Crain.” Mindezek alatt egy másik, de közel egykorú kézzel az évszám: „1515”.

139 Az önéletrajz kézirataira: *H. Tersch: Österreichische Selbstzeugnisse 211.*

György is értesült. Ő volt az első, aki e példány alapján először kiadta a becses forrást. Ugyancsak Kovachich volt az, aki – sajnos további konkrétumok nélkül – Herberstein-kéziratok csoportjáról beszélt, amelyeknek egy része biztosan azonosítható, és amelyek egytől egyig Siegmund von Herbersteinhez (vagyis nem hadvezérünkhöz) kapcsolódnak. Az általam fellelt, OSZK-beli Herberstein vonatkozású kéziratokban annyi még a közös, hogy mindegyikben a lékai ágostonosok szerepelnek *possessor*ként. A monostort 1655-ben a korábbi ferencesek helyén az 1671-ben kivégzett Nádasdy (III.) Ferenc országbíró alapította. Fia, (IV.) Ferenc 1721-ben gazdag könyvadalománnyal vetette meg a lékai ágostonosok könyvtárának alapját, talán ekkor kerülhettek ide a könyvekkel együtt a Herberstein-kéziratok is, közöttük Georg von Herberstein másolati kötete. (Hasonlóképpen vélekedett maga Kovachich is.) Ennél messzebb azonban sajnos nem látunk. A lékai monostort 1820-ban elhagyták a szerzetesek, a kallódó értékekre talán maga Széchényi Ferenc figyelt fel. Az egyik Herberstein-kötetben ugyanis a legkorábbi Széchényi-bélyegzőt találhatjuk meg.¹⁴⁰ Már nem szorosan tanulmányunkba vág, de érdemes megemlíteni: nemcsak az iméntiek, hanem Siegmund von Herberstein hagyatékának más része is egykor Magyarországra jutott. „Levelesládájának” magyar vonatkozásokban bővelkedő részét két vaskos kötetbe gyűjtötték, amely – a tulajdonosi bejegyzések tanúsága szerint – előbb a régiségbúvár és műgyűjtő Viczay Mihály (véltetően hédervári), majd pedig a hasonlóan megszállott Jankovich Miklós gyűjteményében volt megtalálható. Végül 1852-ben az akkori Hofbibliothekba kerültek a leveleskötetek, és mind a mai napig a jogutód, az Österreichische Nationalbibliothekben őrzik őket.¹⁴¹

140 Az OSZKK Cod. Germ. 66-on és a Quart. Germ. 200-on (fol. 1r: „Ex Bibl. Com. F. Széchényi”) kívül még a Herbersteinhez kötődnek: Quart. Germ. 163. (ennek valaha részét képezhette még: Quart. Germ. 164, Quart. Germ. 165), Fol. Lat. 258. (lengyel vonatkozású levelezés kötetbe kötve). További, nem Herberstein-vonatkozású, ám szintén lékai provenienciájú kéziratok: Cod. Germ. 26., Cod. Lat. 210., Cod. Lat. 211. Kovachich megjegyzése: *Martin Georg Kovachich*: Sammlung kleiner, noch ungedruckter Stücke, in welchen gleichzeitige Schriftsteller einzelne Abschnitte der ungarischen Geschichte aufgezeichnet haben. I. Ofen, 1805. XLV. A könyvtárra nagyon röviden: *Aegid Schermann*: Geschichte von Lockenhaus. Pannonalma, 1936. 112–113. Sajnos a Nádasdy (III.) Ferenc könyvtáráról eddig megjelent szakirodalomban (pl. *Viskolcz Noémi*: A mecenatúra szinterei a főúri udvarban. Nádasdy Ferenc könyvtára. Szeged–Bp., 2013. [A Kárpát-medence korai könyvtárai 8.]) a kéziratok kötetekre és azok lehetséges provenienciájára nemigen tért ki a kutatók figyelme.

141 ÖNB HAN Cod. 13597–13598.

Az OSZKK Cod. Germ. 66 kézirat tartalma időrendben

Foliószám	Kelkezés ideje és helye	Kiadó és címzett (ha van)	Megjegyzés
21r	1514. okt. 31., Innsbruck	I. Miksa német-római császár Georg Herberstein császári tanácsoshoz	
21v–22r	1514. dec. 26., Innsbruck	I. Miksa német-római császár Georg Herberstein császári tanácsoshoz	A kéziratban 1515-ként feloldva a dátum! Kiadva (1515. évinek tartva): Herr Georgns herrn Lienharts sons 21–23., illetve J. A. Kumar: Geschichte III. 152–154. 15. sz.
22v	1515. jan. 26., Innsbruck	I. Miksa német-római császár Georg von Herberstein császári tanácsoshoz	
23r–v	1515. febr. 21., Innsbruck	I. Miksa német-római császár Lorenz Saurer tanácsoshoz, ausztriai (Österreich unter der Enns) vicedominushoz	Kiadva: Herr Georgns herrn Lienharts sons 6–8.
24r–v	1515. máj. 9., Augsburg	I. Miksa német-római császár Georg von Herberstein császári tanácsoshoz	Kiadva: Herr Georgns herrn Lienharts sons 8–10. Ennek nyomán újraközli: F. M. Mayer: Materialien 22–23. IV/d. sz.
30v–32r	1515. máj. 31. (phintztag nach dem heiligen phingstag), Gonobitz	Összefoglaló a gonobitzi tárgyalásokról. („Vermerkht den anstand und handlung, so Augustin Kevenhuller, Hannse Manstarffer, Philip von Wuxnstain, Niclas Resch, so haben sy auch zwen unverdachtlich, mit namen Sebastian Gurkh und Anndre Huezer zu in genomen, auf ain credentz und instruction, so sy von dem wolgeboren herrn herrn Sigmunden von Dietrichstain freyhern zu Hollnburg und Vingkenstain erbschennkh in Kernndten, romischer kayserlicher maiestet rat und silbercamrer, lanndshawbtman in Steir gehandelt haben, mit dem punt der bawrschafft zue und umb Ganabitz ann phintztag nach dem heiligen phingstag, wie hernach volgt, im XV jar.”)	Kiadva: F. M. Mayer – F. Bischoff: Kleinere Mittheilungen 123–124. De az „utóhang” nincs ott meg!

Foliószám	Keltezés ideje és helye	Kiadó és címzett (ha van)	Megjegyzés
29r–30r	S. d., s. l. [1515. máj. 31.]	„Der comissari von Gonabitz anstandt der landschafft und ausschus auch des landtshaupt[manns] schreiben“ [A császári tanácsosok és biztosok Georg von Herbersteinhez]	
30r–v	1515. jún. 1. (freitag nach dem heilligen pfintztag), Gonobitz	Augustin Khevenhüller, Hans Monsdorfer, Philipp von Wichsenstein, Niklas Resch [Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai] főkapitányhoz	
11r–v	1515. jún. 12., Klagenfurt	Wilhelm von Wolkenstein, Kaspar Herbst, Weigant von Thynna, Hans Presinger császári tanácsosok és biztosok Andreas Spangsteiner császári tanácsoshoz, stájer landesverweserhez	
11v–12v	1515. jún. 12., Klagenfurt	A császári tanácsosok és biztosok a stájer rendekhez	
12v–13r	1515. jún. 12. (eritag vor sand Veits tag des heiligen martier), Klagenfurt	A császári tanácsosok és biztosok a stájerországi parasztsághoz	
47r–48r	1515. jún. 12., Laibach	Hans von Auersperg krajnai tartományi főkapitány [Georg von Herberstein] stájer, karintiai és krajnai főkapitányhoz, illetve a hadi tanácsosokhoz (kriegsraten)	
13r–v	1515. jún. 17. (sonntag nach Viti), Krainburg	A császári tanácsosok és biztosok a krajnai parasztsághoz	
14r	1515. jún. 17. (sonntag nach Viti), Krainburg	A császári tanácsosok és biztosok a krajnai rendekhez	
48v–49v	1515. jún. 24., Laibach felé (eylenndts)	Hans von Auersperg krajnai tartományi főkapitány [Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai] főkapitányhoz	

Foliószám	Kelkezés ideje és helye	Kiadó és címzett (ha van)	Megjegyzés
42r–46r	1515. jún. 26., Villach	Siegmund von Dietrichstein Christoph [Rauber] laibachi és seckauai püspökhöz, Georg von Herberstein stájer, karintiai, krajnai főkapitányhoz, Dietrich Berner vom Schachen stájerországi kapitányhoz (veldhauptman in Steir), valamint a megbízott tanácsosokhoz, hadi tanácsosokhoz, tartományi nemesekhez (verordenten reten, kriegsreten, auch lanndtlewten)	
14r–v	1515. jún. 27., Laibach	A császári tanácsosok és biztosok a Sankt Margarethen-i parasztkozhoz	
14v	1515. jún. 29. (tag Petri und Pauli), Laibach	A császári tanácsosok és biztosok	
48r	1515. jún. 29. (sand Peter und Pauls tag), Laibach	Hans von Auersperg krajnai tartományi főkapitány [Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai] főkapitányhoz	Kiadva: Herrn Georgns herrn Lienharts sons 10–11. Valószínűleg ennek nyomán újraközli: F. M. Mayer: Materialien 26. VII/a. sz.
5r–6r	1515. jún. 30. (sambstag nach Petri und Pauli), Laibach	A császári tanácsosok és biztosok	
6r–v	1515. júl. 3. (abent sand Ulrichs), Laibach	A császári tanácsosok és biztosok	
1v–2r	1515. júl. 6. (freitag nach sand Ulrichs tag), Bruck im Sausal	Ismeretlen személy a császári tanácsosoknak és biztosoknak	
1r	1515. júl. 7. (sambstag nach Udalrici), Laibach	Fülöp freisingi püspök, Wilhelm von Wolkenstein, Kaspar Herbst, Siegmund Weichselberger, Hans Scharf, Moritz Burgstaller, Christoph Kirchenfein császári tanácsosok és biztosok [Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai] főkapitánynak	

Foliószám	Keltezés ideje és helye	Kiadó és címzett (ha van)	Megjegyzés
32r–35v	1515. júl. 8. (sonntag nach Ulrici), Cilli	Kihallgatási jegyzőkönyv a Cilli ostrománál foglyul ejtett parasztokról („Vermerckt, was die bawrn, so auf freitag nach Ulrici vor der stat Cili unnder dem slos ain scharmutzl gefanngen sind worden, auf heut sonntag nach Ulrici bekannt habtn.”)	Kiadva: <i>Molitoris K.</i> : A belső-ausztriai 51–55. („C”)
14v–15r	1515. júl. 11. ¹ , (mitichn nach Udalrici), Laibach	A császári tanácsosok és biztosok Georg von Herberstein [stájer, karintiai és krajnai főkapitányhoz]	
16r–v	1515. júl. 12. ² (mitwoch sand Margrethen abent), Laibach	Fülöp freisingi püspök, Wilhelm von Wolkenstein, Kaspar Herbst, Siegmund Weichselberger, Hans Scharf, Moritz Burgstaller, Christoph Kirchenfein császári tanácsosok és biztosok Georg von Herberstein [stájer, karintiai és krajnai főkapitányhoz]	
50v–51r	1515. júl. 12., Laibach	Hans von Auersperg krajnai tartományi főkapitány [Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai] főkapitányhoz	
2r–3v	1515. júl. 13. (sand Margareten tag), s. l.	Fülöp freisingi püspök, Wilhelm von Wolkenstein, Kaspar Herbst, Hans Scharf, Moritz Burgstaller, Christoph Kirchenfein császári tanácsosok és biztosok instrukciója Siegmund Weichselberger részére a Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai főkapitánnyal folytatandó tárgyalásokra („Instruction, was der edl vesst Sigmund Weichslperger romischer kayserlicher maiestet comissari mit dem edln gestrenngen ritter Georgen von Herberstain romischer kayserlicher maiestet rate und obristen veldhawbtman der dreier lannde Steir, Kernndten und Crain hanndln soll.”)	
4r–5r	1515. júl. 14., Bécs	I. Miksa német-római császár [a császári tanácsosokhoz és biztosokhoz]	Kiadva: Herrn Georgns herrn Lienharts sons 11–13. Ennek nyomán újraközli: <i>F. M. Mayer</i> : <i>Materialien</i> 24–25. VI/a. sz.
25r–v	1515. júl. 14., Bécs	I. Miksa német-római császár Georg von Herberstein császári tanácsoshoz	Kiadva: <i>J. A. Kumar</i> : <i>Geschichte</i> III. 151–152. 14. sz.

Foliószám	Kelkezés ideje és helye	Kiadó és címzett (ha van)	Megjegyzés
39v–40v	1515. júl. 14. (sambstag nach Laurentii), Graz	Andreas Spangsteiner stájer landesverweser, Lienhart von Ernaud vicedominus, Lienhart von Harrach, Erasmus von Saurau landmarschall, Ernst von Trautmanstorff [Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai] főkapitányoz	
53v	1515. júl. 14. (sambstag nach Margarete), Laibach	Hans von Auersperg krajnai tartományi főkapitány [Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai] főkapitányhoz	Kiadva: <i>F. M. Mayer</i> : Materialien 27. VII/c. sz.
51v–52r	1515. júl. 16., Laibach	Hans von Auersperg krajnai tartományi főkapitány [Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai] főkapitányhoz	Az utolsó bekezdés és apró különbségek kivételével megegyezik a fol. 52v–53r-on szereplő levéllel.
15v–16r	1515. júl. 17. (eritag nach Margarete), Laibach	Fülöp freisingi püspök, Wilhelm von Wolkenstein, Kaspar Herbst, Siegmund Weichselberger, Hans Scharf, Moritz Burgstaller, Christoph Kirchenfein császári tanácsosok és biztosok Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai főkapitányhoz	
52v–53r	1515. júl. 17., Laibach	Hans von Auersperg krajnai tartományi főkapitány [Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai] főkapitányhoz	
15r–v	1515. júl. 18. (freitag nach Margarethe), Laibach	Fülöp freisingi püspök, Wilhelm von Wolkenstein, Kaspar Herbst, Siegmund Weichselberger, Hans Scharf, Moritz Burgstaller, Christoph Kirchenfein császári tanácsosok és biztosok Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai főkapitányhoz	
16v–17r	1515. júl. 18. (mitich nach sand Margrethen tag), Gurkfeld (Krško)	Gurkfeld város tanácsa Kaspar Herbsthez	
3v–4r	1515. júl. 19. (phintztag vor Marie Magdalene), Laibach	A császári tanácsosok és biztosok Georg [von Herberstein stájer, karintiai és krajnai] főkapitányhoz	

Foliószám	Keltezés ideje és helye	Kiadó és címzett (ha van)	Megjegyzés
36v–39v	1515. júl. [19.] (phintztags sand Margreterr tag), Marburg	A stájer rendek [Georg von Herbersteinhez stájer, karintiai és krajnai] főkapitányhoz	
17r–v	1515. júl. 20., Laibach	A császári tanácsosok és biztosok [Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai] főkapitányhoz	
17v–18r	1515. júl. 21. (sambstag vor Marie Magdalene), Rudolfswerth (Novo mesto)	Rudolfswerth város tanácsa [Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai] főkapitánynak	
54r–v	1515. júl. 25. (sand Jacobs tag), Laibach	Hans von Auersperg krajnai tartományi főkapitány [Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai] főkapitányhoz	Kiadva: Herrn Georgns herrn Lienharts sons 15–17. Ennek nyomán újraközli: F. M. Mayer: <i>Materialien</i> 27–28. VII/d. sz.
18r–v	1515. júl. 26. (sand Anna tag), Laibach	Fülöp freisingi püspök, Wilhelm von Wolkenstein, Kaspar Herbst, Siegmund Weichselberger, Scharf, Moritz Burgstaller császári tanácsosok és biztosok	
18v	1515. júl. 26. (der heilign frawen sand Anna tag), Laibach	Fülöp freisingi püspök, Wilhelm von Wolkenstein, Kaspar Herbst, Siegmund Weichselberger, Scharf, Moritz Burgstaller császári tanácsosok és biztosok	
18v–19r	1515. júl. 26. (heiligen frawen sand Anna tag), Laibach	Fülöp freisingi püspök, Wilhelm von Wolkenstein, Kaspar Herbst, Siegmund Weichselberger, Hans Scharf, Moritz Burgstaller császári tanácsosok és biztosok	
8v–9r	1515. júl. 29. (sonntag nach Jacobi), Laibach	Fülöp freisingi püspök, Wilhelm von Wolkenstein, Kaspar Herbst, Hans Scharf, Moritz Burgstaller császári tanácsosok és biztosok Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai főkapitánynak	
9r–v	1515. júl. 29. (sonntag nach Jacobi), Laibach	Fülöp freisingi püspök, Wilhelm von Wolkenstein, Kaspar Herbst, Hans Scharf, Moritz Burgstaller [Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai] főkapitányhoz	

Foliószám	Keltezés ideje és helye	Kiadó és címzett (ha van)	Megjegyzés
9v–10r	1515. júl. 29. (sonntag nach Jacobi), Laibach	Fülöp freisingi püspök, Wilhelm von Wolkenstein, Kaspar Herbst, Hans Scharf, Moritz Burgstaller [Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai] főkapitányhoz	
7r–v	1515. júl. 30. (montag nach Jacobi), Laibach	Fülöp freisingi püspök, Wilhelm von Wolkenstein, Kaspar Herbst, Hans Scharf, Moritz Burgstaller császári tanácsosok és biztosok Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai főkapitányhoz	
54v–55v	1515. júl. 30., s. 1. [Laibach felé] (eylend)	Hans von Auersperg krajnai tartományi főkapitány [Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai] főkapitányhoz	
8r	1515. júl. 31. (erichtag nach Jacobi), Laibach	A császári tanácsosok és biztosok Georg von Herberstein császári tanácsoshoz, stájer, karintiai és krajnai főkapitányhoz	
26r	1515. júl. 31., Bécsújhely	I. Miksa német-római császár az <i>idősebb</i> („dem elltern“) Georg von Herberstein császári tanácsoshoz	Kiadva: <i>F. M. Mayer</i> : Materialien 25. VI/b. sz.
35v–36v	1515. aug. 1. (mitichen sand Peters ketenfeÿer), Graz	Andreas Spangsteiner stájer landesverweser, Lienhart von Harrach, Ernst von Trautmanstorff [Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai] főkapitányhoz	
41v–42r	1515. aug. 1., Bécsújhely	I. Miksa német-római császár [Georg von Herbersteinhez]	
55v–56v	1515. aug. 1., Laibach felé (eilund)	Hans von Auersperg krajnai tartományi főkapitány [Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai] főkapitányhoz	
19v–20r	1515. aug. 6., Laibach	A császári tanácsosok és biztosok Hans von Auersperg karintiai tartományi főkapitányhoz és Georg von Herberstein [stájer, karintiai és krajnai] főkapitányhoz	
56v–57v	1515. aug. 7., Laibach	[Hans] von Auersperg [krajnai tartományi főkapitány] [Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai] főkapitányhoz	
40v–41v	1515. aug. 8. (mitichen nach Oswaldi), Aflenz	Wilhelm Schrott Andreas Spangsteiner császári tanácsoshoz és stájer landesverweserhez	
26v	1515. aug. 10., Krems	I. Miksa német-római császár Georg von Herberstein császári tanácsoshoz	

Foliószám	Keltezés ideje és helye	Kiadó és címzett (ha van)	Megjegyzés
57v–58r	1515. aug. 10. (sand Larentzn tag), Laibach	Hans von Auersperg krajnai tartományi főkapitány [Georg von Herberstein] stájer, karintiai és krajnai főkapitányhoz	
27r–v	1515. aug. 14., Enns	I. Miksa német-római császár Georg von Herberstein császári tanácsoshoz	
19r–v	1515. aug. 27., Laibach	Fülöp freisingi püspök [és meg nem nevezett császári biztosok] [Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai] főkapitányhoz	
64r–65v	1515. szept. 8. (sambstag nativitatis Marie), Graz	Zacharias Khrall pettaui polgár	Korabeli másolat. Kiadva: <i>Molitoris K.</i> : A belső-ausztriai 49–51. („B”)
28r	1515. szept. 12., Hertenberg (Jetrbenk))	I. Miksa német-római császár Matthäus Lang bíboroshoz, gurki püspökhöz, salzburgi koadjutorhoz, itáliai helytartóhoz	Kiadva: Herrn Georgns herrn Lienharts sons 17–19. Ennek nyomán újraközlí: <i>F. M. Mayer</i> : Materialien 28–29. VIII/a. sz.
28v	1515. okt. 7., Innsbruck	I. Miksa német-római császár Georg von Herberstein császári tanácsoshoz, stájer(!) főkapitányhoz	
20r–v	1515. okt. 10., Laibach	A császári tanácsosok és biztosok [Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai] főkapitányhoz	
60r–61v	1516. febr. 24. (sonntag Oculi in der vassten), Graz	A stájer rendek I. Miksa német-római császárhoz	Eredeti. Kiadva: Herrn Georgns herrn Lienharts sons 24–25. Ennek nyomán újraközlí: <i>F. M. Mayer</i> : Materialien 29. VIII/b. sz.
59r	1516. júl. 14. (montag nach Margarethe), Laibach	A krajnai rendek [Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai] főkapitányhoz ³	Szakadás miatt az eleje hiányzik.
62r–63v	1516. aug. 3. (sonntags sannd Steffans erfindung), Graz	A stájer rendek Siegmund von Herberstein császári tanácsoshoz	Eredeti. Kiadva: <i>Molitoris K.</i> : A belső-ausztriai i. m., 47–49. („A”)
49v–50v	S. d. Laibach felé (eylundt)	Hans von Auersperg krajnai tartományi főkapitány [Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai] főkapitányhoz	

Foliószám	Keltezés ideje és helye	Kiadó és címzett (ha van)	Megjegyzés
58v	S. d., s. l.	Ismeretlen [Georg von Herberstein stájer, karintiai és krajnai] főkapitányhoz	Nincs befejezve.
58v–[59r]	S. d., s. l.	Ismeretlen író Georg [von Herbersteinhez]	Szakadás miatt (fol. 59r teteje) a vége hiányzik
S. p. [fol. 14v és fol. 15r között]	S. d., s. l.	Egy kisebb méretű papírcédulán kilenc oklevél rövid tartalmi kivonata (= fol. 21r, 24r–v, 35v–36v, ⁴ 25r–v, 21v–22r, 22v, 28r, 28v, 60r–61v)	
S. p. [fol. 27v és fol. 28r között]	S. d., s. l.	Egy kisebb méretű papírcédulán öt oklevél igen rövid tartalmi kivonata (= fol. 25r–v, 35v–36v, 28r, 28v, 60r–61v)	

- 1 Szent Ulrik napja (július 4.) 1515-ben éppen szerdára esett.
- 2 Szent Margit napja (július 13.) 1515-ben péntekre esett.
- 3 Ugyanerről a napról még egy krajnai kiadvány ugyanúgy Herbersteinnek címezve: Herrn Georgns herrn Lienharts sons 25–26. Ennek nyomán újraközlji: *F. M. Mayer: Materialien* 29–30. VIII/c. sz.
- 4 Ennek a darabnak („Landschafft zu Steyr an kayserlicher per pauern aussen[?] 31 juli”) az azonosítása bizonytalan. A fol. 21r-n található oklevelet helytelenül 1515. éviként oldotta fel. A fol. 35v–36v-n lévő dokumentum augusztus 1-jén keletkezett, viszont hasonló témában. A másik, oklevélkivonatokat tartalmazó cédulán is megtaláljuk az ugyanilyen dátum alatt és témában kelt darabot.

SUMMARY

BENCE PÉTERFI: THE PEASANTS' WAR IN INNER AUSTRIA IN 1515 AND ITS HUNGARIAN RELATIONS

History research has not been able to prove or refute convincingly two questions: 1. if the Hungarian crusaders' movement of 1514 had any effect on the peasants' rebel in Inner Austria in 1515; 2. if the peasants' rebel in Inner Austria in 1515 had any effect on the western Hungarian territories which were not affected in 1514. The essay searches for arguments for and against, involving sources from Budapest and München not known for research so far.

The Inner Austrian peasants never mentioned the Hungarian events in their claims in 1515 or before. Reference to the Hungarian events can be read in the documents of the nobility, shown as frightening examples that should be avoided by all means. There was no sign of any discontent at the western border of the Hungarian Kingdom in 1514.

However, the Hungarian royal court saw the Inner Austrian peasant movement in 1515 reaching the Hungarian border a real threat at the time of the events. They

were afraid of not only the rebels breaking into Hungarian territories, but also of the possibility that the Hungarian territories not involved in the events in 1514 could be mobilized that time. Apart from these, solidarity between monarchs in the case of revolting subjects and the cry for help from the Krajna nobility could be a decisive factor in forwarding the possibility of a Hungarian intervention. However, the start of the army led by the Ban of Dalmatia–Croatia–Slavonia was delayed. In the meantime, the peasants' resistance was gradually suppressed by Georg von Herberstein, so the offered help became unnecessary. In August, 1515, the route of the refugees was closed at the Hungarian–Croatian border, but as there are no sources regarding these events in Hungarian and Croatian documents, no more details are known about it.

